ISSN 1392–1681

POLITINIS REALIZMAS TARPTAUTINIUOSE SANTYKIUOSE: SAMPRATA IR NESUSIPRATIMAI PO ŠALTOJO KARO

JAUNIUS PETRAITIS

Straipsnyje analizuojama politinio realizmo samprata tarptautinių santykių disciplinoje. Remiantis žymiausių klasikinės tradicijos mąstytojų darbais, išgryninami pastovieji realizmo principai. Jų atžvilgiu atliekamas kritinis realizmo teorijų kaitos po Šaltojo karo tyrimas. Parodoma, kad vyksta tendencinga ir kryptinga teorinė transformacija: naujos realistinėmis vadinamos teorijos vis labiau prieštarauja ilgaamžiam realistiniam požiūriui į tarptautinę politiką. Pasitelkus skirtingų „realistinių" JAV užsienio politikos po Šaltojo karo aiškinimų pavyzdžius, atskleidžiamos kontroversiškos teorinės ir praktinės realizmo sampratos pokyčių implikacijos.

„Savanoriškų imperijos
ribų neišprotausime"
ALCIBIADES, 6.18[1]

Jaunius Petraitis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto tarptautinių santykių ir diplomatijos magistro programos absolventas, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro patarėjas (el. paštas: jaunius.petraitis@gmail.com).

© Jaunius Petraitis, 2012

Straipsnis įteiktas redakcijai 2011 m. gruodžio 5 d.
Straipsnis pasirašytas spaudai 2012 m. vasario 28 d.

1 Thucydides, *The Peloponnesian War,* vert. Rex Warner, London: Penguin Books, 1954, p. 379.

Įvadas

Politinis realizmas – reikšmingiausia tarptautinės politikos teorizavimo tradicija. Bet nepaisant nuolatinės teorijų plėtros[2] ir tokių realistinių sąvokių kaip „galia“, „nacionalinis interesas“, „anarchija“ populiarumo, vis sunkiau apibrėžti, kaip turi atrodyti realistinis politikos aiškinimas. Teiginys, kad „net negalėdami jo apibrėžti, realizmą atpažįstame, kai pamatome“[3], nėra paguoda, nes realistinėmis vadinamų teorijų prielaidos po Šaltojo karo kryptingai tolsta nuo teorinės tradicijos esmės. *Siekis įrodyti, kad ši tendencija turi vidinę logiką ir sukelia rimtų teorinių bei praktinių padarinių*, yra pagrindinė straipsnio paskata.

Antroje Šaltojo karo pusėje tarptautinių santykių disciplinoje realizmo vardu įsigalėjo eksperimentinė Waltzo teorija (neorealizmas), o tuometiniai jos kritikų raginimai grįžti prie klasikinių realizmo reikšmių buvo labai aptakūs ir veikiau tik retoriniai (Ashley, 1981; Berki, 1981; Ruggie, 1986; Spegele, 1987; Walker, 1987). Gyvesnis susidomėjimas teorinės tradicijos samprata kilo tuomet, kai realizmą, o iš tikrųjų – nesuprastą Waltzo teoriją neva falsifikavo ganėtinai taiki Šaltojo karo pabaiga. Įsiplieskė diskusija apie realizmo „pabaigą“ (Zakaria, 1993), „mirtį“ (Kapstein, 1995), „bankrotą“ (Taliaferro, 2000), „requiem“ (Badie, 2001), o jos dalyviai tęsė tyrimus keliomis skirtingomis kryptimis. Nors konservatyvieji realistai įrodinėjo neblėstantį neorealizmo prielaidų universalumą (Waltz, 1990, 1993; Mearsheimer puolamasis realizmas 1990 a, b, 1991, 1995, 2001), dauguma teorinės mokyklos atstovų į (neo)realizmą siūlė integruoti klasikinės teorinės tradicijos įžvalgas[4] (gynybinis realizmas, pvz.,

---

2 Suskaičiuojama per 50 tarptautinių santykių teorijai aktualių realizmo kategorijų. Šis skaičius nuolat didėja (Molloy Sean, *The Hidden History of Realism: A Genealogy of Power Politics,* New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 149).

3 Donnelly Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 9.

4 Šiame straipsnyje parodoma, kad toks siūlymas yra veikiau apsimestinis.

Snyder, 1991; Van Evera, 1992, 1999; Glaser, 2010; neoklasikinis realizmas, pvz., Wohlforth, 1998; Lobell, Ripsman, Taliaferro, 2009 ir t. t.)[5]. Tai lėmė realizmo sampratos kaitą ir spartėjančią teorijų difuziją, į kurią netruko reaguoti kritikai. Vieni jų kvestionavo esmines realizmo sąvokas (anarchijos logiką – Wendt, 1992, 1998; galią – Guzzini, 1998, 2004; galios pusiausvyrą – Little, 2007 ir t. t.), kiti – teorijos empirinį validumą (Vasquez, 1997, 1998), dar kiti užsiminė ir apie *realizmo autentiškumo bei „tapatumo" problemą*. Bet pastaruoju atveju diskusija pateko į spąstus, nes kritikai puolė į pavojingus kraštutinumus. Vieni jų „teisingą" realizmo reikšmę sulygina su vadovėline neorealizmo samprata (pvz., pagal Keohane) ir tada apkaltina naujas realizmo teorijas šios sampratos išdavyste (Legro, Moravcsik, 1999; Feaver et al., 2000). O kiti apskritai tvirtina, kad jokios pastovios, bendrais tarptautinės politikos supratimo principais paremtos realizmo tradicijos niekada ir nebuvo (Beer, Hariman, sud., 1996), todėl visus istoriškai reikšmingus realizmo mąstytojus ir patį realizmą galima interpretuoti pagal įgeidžius. Šiuo būdu skaitytojo nuostaba *de facto* tampa esminis realizmo sampratos rekonstrukcijų kriterijus (pvz., Murray, 1997; Gorener, 2002; Campbell, 2003; Lebow, 2003; Gismondi, 2004; Williams, 2005; Molloy, 2006), o kiekvienas „kokio nors" realizmo vardu prabylantis teoretikas savaime tampa aktyviu realizmo teorinės reikšmės konstruotojų bendrininku.

Trumpai įvardyta realizmo studijų po Šaltojo karo plėtra lemia didėjančią teorinę *sumaištį*. Kita vertus, iki šiol niekas į ją nepažvelgė kaip į *tvarkingą, tendencingą visumą, išduodančią teorinės disciplinos simptomus ir ryšį su politikos praktika.* Tą spragą ketinama užpildyti šiuo darbu.

Straipsnyje atliekama realizmo sampratos kaitos analizė, atskleidžiant pamatinių tradicijos principų ir kintančių „realistinio" teoriza-

---

5 Plačiau apie ***vyraujančias*** realizmo rūšis žr. Brooks, 1997; Jervis, 1998; Rose, 1998; Taliaferro, 2000. Nauja detali realizmo tipologija – Feng Liu, Ruizhuang Zhang, „The Typologies of Realism", *The Chinese Journal of International Politics* 1 (1), 2006, p. 109–134.

vimo bruožų santykį po Šaltojo karo. Iš pradžių aptariami bendri trijų žymiausių istorinių politinio realizmo autorių – Tukidido, Makiavelio ir Hobbeso – deskriptyviniai ir preskriptyviniai minties elementai. Pagal juos išgryninami trys pastovieji realistinio požiūrio į politiką principai: apie probleminį **objektą**, politinių veikėjų **elgesį,** politines **pasekmes**. Atsižvelgiant į juos nagrinėjamos garsiausių XX a. realizmo klasikų – H. J. Morgenthau ir E. H. Carro – teorijos, atskleidžiant įstabų realizmo tęstinumą „totalinio" karo ir branduolinių ginklų amžiuje. Antroje dalyje tiriama pastarųjų dešimtmečių realizmo teorijų kaita. Paaiškinamas jos logiką lėmęs „Waltzo paradoksas". Nagrinėjamos jo pasekmės – po Šaltojo karo naujai pasirodžiusios „realistinės" teorijos, įkūnijančios tris savybiškai skirtingas realizmo kaitos stadijas arba teorines reakcijas (žr. priedą). i) *Konservatyvioji* reakcija yra paremta realizmo tradicijai svetima prielaida, esą valstybės tarptautinėje arenoje gali vykdyti *racionalią* – pergalingą – politiką. ii) Vidurio kelio „realistai" kovą dėl galios supranta kaip lemtą nepalankių aplinkybių: jie perima *liberalų* darbotvarkę, ieškodami tarptautinę harmoniją iškreipiančių elementų, kuriuos neutralizavus, galima užtikrinti visuotinai priimtinas politines pasekmes. iii) Radikalioji reakcija žymi *konstruktyvistinį* realizmo tradicijos perkūrimą į išimtinai preskriptyvinį diskursą ir moralines liberalios politinės tvarkos gaires.

Trilypė teorinė kaita žymi didėjančią priešpriešą ilgaamžei realizmo tradicijai. Šių tendencijų pasekmės atveriamos aptariant pavyzdinius „realistinius" JAV užsienio politikos po Šaltojo karo aiškinimus. Pasirodo, nė viena šiandieninė „realistinė" teorija nepajėgi atskleisti iki šiol veikiančių politikos varomųjų jėgų. Straipsnis baigiamas tradicines tiesas apie politinio realizmo, mokslinės disciplinos ir politikos praktikos santykį neigiančiomis išvadomis bei rekomendacijomis tolesnėms politikos studijoms.

1. Realizmo tradicijos principai

Realizmo, kaip tarptautinių santykių teorijos, gimimą įprasta sieti su pirmojo didžiojo ginčo disciplinoje idėja. Pasak jos, tai reakcija į vilsoniškojo idealizmo, liberalizmo ir legalizmo postulatus apie pasaulinę taiką po Pirmojo pasaulinio karo. B. Schmidto aiškinimu[6], ši mintis iškreipia disciplinos idėjinę raidą, tačiau jis ir pats tinkamai neįvertina realistinės mąstymo tradicijos tęstinumo iki disciplinos atsiradimo. Realistai klasikai E. H. Carr ir H. J. Morgenthau, užuot iškloję naujos mokslinės paradigmos pamatus[7], tik pateikė kelrodį į ilgaamžę mąstymo apie politiką tradiciją, mėgindami ją atgaivinti ir aktualizuoti pasikeitusiame XX a. tarptautinės politikos kontekste. Taigi pastovių realizmo tradicijos principų tikslinga ieškoti realizmo pirmtakų ir jų XX a. sekėjų dialoge.

1.1. Politinis realizmas iki XX amžiaus

Šiame straipsnyje politinio realizmo tradicija iki XX a. siejama su trijų mąstytojų – Tukidido, Makiavelio ir Hobbeso – politinės minties panašumais. Šį pasirinkimą lėmė *konsensuso*[8] ir *reprezentatyvumo*

---

6 Schmidt Brian, *The Political Discourse of Anarchy*, New York: State University of New York Press, 1998.

7 Tai pripažįsta patys autoriai. Carr Edward Hallet, *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939,* London: Macmillan and Company Limited, 2001 (1939), p. 63–64. Morgenthau H. J., *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*, pataisė Kenneth W. Thompson, vert. Jaunius Petraitis, Vilnius: Margi raštai, 2011 (New York: McGraw-Hill, 1993 (1948)).

8 Net pripažįstant, „realizmo" kategorijos vartojimo nerinklumą (Waltzas realistu yra pavadinęs ir I. Kantą („Kant, Liberalism, and War", *The American Political Science Review* 56 (2), 1962, p. 331–340)), šių autorių reikšmės realizmo tarptautinėje politikoje raidai niekas neginčija (žr. Jackson Robert, *Classical and Modern Thought on International Relations*, New York: Palgrave Macmillan, 2005, p. 17–26; Donnelly Jack, „Realism and International Relations", Frankel Benjamin (sud.), *The Roots of Realism*, Portland: Frank Cass and Company, 1996; Wohlforth William C., „Realism", Reus-Smit Christian, Snidal Duncan (sud.), *The Oxford Handbook of International Relations*, New York: Oxford University Press, 2008, p. 131–150, 132).

(istorinio laikotarpio ir minties turinio prasme) kriterijai bei noras glaustai atskleisti sunkiai apibrėžiamų dalykų esmę. Realizmo branduolio ieškoma dvejopai: i) tiriant klasikų deskripcijas dėl *tarptautinės politikos, kokia ji yra*; ii) tiriant preskripcijas ir normatyvines nuostatas dėl *tarptautinės politikos, kokia ji turėtų būti*.

1.1.1. Deskripcija

Pirmasis Tukidido, Makiavelio ir Hobbeso raštų[9] giminystės požymis – probleminis objektas[10]: teoretikai gvildeno politiką kaip neišvengiamą viešpatavimo / paklusimo dilemą ir kovą dėl valdžios. Realizmo tradicijos manifestas yra „Peloponeso karo istorija“. F. Nietzsche Tukidido veikalą vadino vaistu nuo bailaus platoniško idealizmo, kaip drąsų pasakojimą apie tai, kas yra, o ne kas turi – bet negali – būti[11] (štai kada prasidėjo „pirmasis ginčas“[12]). Atėnų stratego mintis artimesnė Aristoteliui, tačiau tarp jų būta esminio skirtumo: neneigdamas to, kas dabar vadinama aristoteliškąja politikos samprata, Tukididas analizavo kitą politiškumo pusę, kurios kanoninis liudijimas – atėniečių išpažintis Melo dialoge: „<...> stiprieji vieš-

---

9 Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Hammond Martin (vert.), New York: Oxford University Press, 2009; Machiavelli Niccolo, *Il Principe,* Firpo Luigi (red.), Torino: Einaudi, 1961; Machiavelli Niccolo, *Discourses on Livy*, Harvey C. Mansfield, Tarcov Nathan (vert.), Chicago: Chicago University Press, 1998; Hobbes Thomas, *Leviathan of the Matter, Forme & Power of a Common-wealth Ecclesiastical and Civill*, Oakeshott Michael, (red.), New York: Touchstone, 1997.

10 Tiesa, jis nevienodas, nes veikalai pasirodė kur kas anksčiau nei savarankiška disciplina. Be to, yra begalė skirtumų tiek tarp šių autorių (plačiau žr. Doyle Michael W., *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism,* New York: W. W. Norton and Company, 1997), tiek tarp skirtingų jų veikalų (pvz., svarbiausių Makiavelio veikalų ir jų prielaidų apie respublikonišką laisvę ir politinę tironiją skirtumai. Kita vertus, knygų tezės suderinamos – žr. Machiavelli Niccolo, *Discourses on Livy*, Chicago: Chicago University Press, 1998, Harvey C. Mansfield ir Nathan Tarcov vertimo įvadas, xvii–xlv) ar net tų pačių veikalų poskyrių ir pastraipų.

11 Kirkland Paul E., „Nietzsche's Tragic Realism“, *The Review of Politics* 72, 2010, p. 55–78, 59.

12 Kita ginčo samprata: žr. Griffiths Martin, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation,* London: Routledge, 1992.

patauja tiek, kiek gali, silpnieji paklūsta tiek, kiek privalo“ (5 kn., 89 pstr.). Klasicistė J. de Romilly tai vadina „filosofiniu stipresniojo įstatymu“[13] – pamatiniu universaliu „Peloponeso karo istorijoje“ menamu politinių santykių dėsniu. Jis esąs pirminė ir vienintelė objektyvi politinio veiksmo paskata, organiškai susijusi su keliais išvestiniais deskriptyviniais principais. Tukidido aprašytas karas – nors „graikų pasauliui neregėto mąsto“ (1.1)[14] – tebuvo lokali, vienalaikė ir atvira amžinos, globalios, iš politiškumo sampratos išaugančios problemos išraiška. Atėnietis tai puikiai suprato, o aprašyti į amžinybę nukreiptus principus (1.22) jį paskatino statiškos žmogaus prigimties ir gamtos dėsniams *(physis)* prilygstančio istorijos ciklo pojūtis.

Peloponeso karo istorija yra išsamus įrodymas, kad „baimė, nauda ir puikybė“ (1.76) – tai trys vienas nuo kito neatsiejami žmogiškumo šešėliai, lemiantys politikos problemą be optimalių sprendinių. Tai ypač akivaizdu tarptautinėje politikoje. Pirminis polio siekis – saugumas (tapatintas su autonomija) logiškai įmanomas tik tuomet, kai, užuot valdomas, polis pats turi galią viešpatauti. Tautų galios nelygybė lemia natūralią silpnųjų opoziciją stipriesiems. Šie savo ruožtu mato *būtinybę* remtis savo stiprybe ir saugumo dėlei plėsti valdžios ribas. Romilly tai vadina „politikos dėsniu“, *pateisinančiu* imperializmą, o C. Orwin skambiai įvardija „Atėnų teze“[15]. Tukididas niekur neužsimena, kad *saugumo (poreikio viešpatauti)* problemos būtų galima išvengti. Priešingai, jis parodo, kad politikos dėsnis užprogramuoja kito – „psichologinio dėsnio“ – pranašystę: stiprieji yra savo galios ir sėkmės įkaitai (3.39, 4.17–18, 4.65), o jų išmintį ir apdairumą užgožia pragaištinga prigimtinė puikybė. Žmonės – ypač minioje – pasiduoda *hybris* (3.45). Todėl ilgainiui, kaip rodo atėniečių tragedija Sicilijoje (7 kn.), tiek „demosteniški“, tiek dori „nikiasiški“ valstybininkai tampa savo klaidų aukomis.

---

13 de Romilly Jacqueline, *Thucydides and Athenian Imperialism,* Blackwell, 1963.

14 Thucydides, 1.1; žinoma, tai buvo netiesa.

15 Clifford Orwin, *The Humanity of Thucydides*, Princeton: Princeton University Press, 1994, p. 75–86.

Politikos dėsnis lemia neišvengiamus galios susidūrimus, psichologinis dėsnis – nenuspėjamus ir pragaištingus padarinius. Kas svarbiausia, Tukididas niekur nepaaiškina, kokiu mastu ir kada galios sklaida yra protinga ir pateisinama, o kada ribos peržengiamos ir „suklystama“. Atėnų strategas leidžia suprasti, kad racionalaus atsakymo nėra. Pavyzdžiui, net apdairusis Periklis, spręsdamas dėl Atėnų paramos Korčyrai, jau numatė Sicilijos ekspediciją (1 ir 2 kn.). Vėliau aiškėja, kaip klostosi šie planai (6 kn.) ir kokios tragiškos to pasekmės (7 kn.), tačiau visai neužsimenama, kur (ir ar) atėniečiai padarė strateginę klaidą. Leidžiama suprasti, kad aiškios ribos tarp protingo sprendimo ir klaidos gali apskritai nebūti.

Makiavelio ir Hobbeso darbų tikslai skirtingi, bet pakartojama tukididiška politikos problema. Makiavelis pripažįsta, kad kova dėl valdžios ir vidaus, ir tarptautinėje politikoje yra natūralus[16] žmogiškumo požymis, determinuojantis istoriją vienodam ciklui[17]. *Būtinybė*[18] verčia kautis dėl viešpatavimo tiek silpnuosius, kurie bijo būti pavergti, tiek stipriuosius, kurie bijo netekti valdžios ir siekia viešpatauti[19]. Valstybės laisvė neįsivaizduojama be plėtros žvėrišku[20] žmogaus prigimties būdu. Patvirtinęs politikos dėsnį, florentietis, kaip ir graikas, pereina prie psichologinio: „apdairios ekspansijos“ būtinybę jis sieja su tendencija, kai galią *nepastebimai* viršija neadekvačiai didėjanti ambicija ir besaikis pasikliovimas Fortūnos malone[21]. Taip suserga politinis kūnas, kuriam uždaras politinis ciklas žada pragaištingus padarinius. Makiavelis pripažįsta tų padarinių nesuvaldomumą, nes „tikromis istorinėmis tiesomis“ paremtos praktinės instrukcijos savaime negarantuoja veiksmo sėkmės.

---

16 Machiavelli, *Il Principe,* III, p. 5, 11.

17 Machiavelli, *Discourses on the First Decade of Titus Livius,* I.2–4, p. 11–13 (režimų ciklišKumas); II.5, p. 138–140 (civilizacijų ciklišKumas).

18 Machiavelli, *Il Principe,* XV, p. 53; XVIII, p. 61.

19 Machiavelli, *Discourses on the First Decade of Titus Livius,* I.5, p. 38–39; I.37, p. 132–135.

20 Ten pat, I.6, p. 43–45; II.19, p. 171–172; *Il Principe,* XVII, o ypač XVIII.

21 Machiavelli, *Discourses on the First Decade of Titus Livius* I.46, p. 159–160, I.37, p. 132; II.29, p. 197–198.

Hobbesą, nepaisant su modernybe siejamos jo prieigos, galima vadinti klasikinės politinės minties tęsėju[22]. XVII a. jo stebėtinai tikslus „Peloponeso karo istorijos“ vertimas lėmė didžiulį veikalo populiarumą iki šių dienų. Tukididą Hobbesas laikė pagrindiniu autoritetu, be kurio nebūtų pasirodęs ir „Leviatanas“. Sekdamas politiškiausiu istoriografu[23], Hobbesas gvildeno tą pačią žmogaus politiškumo pusę – civilizaciją ir didvyrių pasiekimus griaunančią viešpatavimo / paklusimo dilemą. Dedukcinis jo samprotavimas surėstas ant tukididiškų pamatų – fiksuotos žmogaus prigimties sampratos, bylojančios apie puikybės, savanaudiškumo ir ypač – baimės impulsus. Šie determinuoja prigimtinę būklę – visų karą prieš visus – ir gyvuliška žmonių kovą už būvį be „senųjų filosofų moralistų knygose aprašyto *summum bonum*“. Hobbesui politikos proceso variklis – prigimtinė mirties baimė. Tačiau ji glaudžiai susijusi ir su Makiavelio deskripcija apie kunigaikščių valdžios troškimą. Hobbeso saugumo samprata – praradimų baimė ir nepasitikėjimas – uždega troškimą plėsti valdžios ribas, viršijant realų saugumo poreikį. Tai natūralus dalykas: valstybės pasirinkimas laikytis „Atėnų tezės“, kol nebus adekvataus pasipriešinimo, yra toks pat laisvas, kaip „upės tekėjimas savąja vaga“[24].

Tačiau nors Hobbesas *determinuoja* prigimtinės būklės *žmogaus* elgesį (leviatano – tarptautinėje politikoje), jo įžvalgos apie tikrų ir „dirbtinių“ žmonių santykių pasekmes atsargios. Karo metu kūno silpnumą kompensuoja slaptos machinacijos, kuriomis galima nužudyti stipresnį už save[25]. Politinėje kovoje svarbi ne tik *jėga*, bet ir *gudrybė* (aliuzija į Makiavelio liūto ir lapės metodus), todėl susidūrus

---

22 Morgenthau H. J., *Scientific Man versus Power Politics,* Chicago: The University of Chicago Press, 1946, p. 2.

23 Hobbes Thomas, „Translation of Peri tou Peloponnesiakou polemou“, Bulger Schlatter Richard (sud.), *Hobbes's Thucydides,* New Jersey: Rutgers University Press, 1975 (7).

24 Plačiau: Hobbes, *Leviathan of the Matter, Forme & Power of a Common-wealth Ecclesiastical and Civill*, p. 77, 78, 60, 61, 77, 129.

25 Ten pat, p. 76.

panašiems politiniams kūnams mechanistinė *pasekmių* prognostika tampa komplikuota.

1.1.2. Preskripcija

Kol kas kalbėta tik apie deskriptyvinius principus. Tai sąmoningas sprendimas, nes deskriptyviniai kanoninių realistų minties panašumai įstabūs ir reikšmingi, o preskriptyviniai ir normatyviniai teiginiai apie politiką, priešingai, migloti ir daugiaprasmiai. Tikra tiesa, kad Tukididas amžininko Hipokrato leksikonu kalba apie politinės analizės naudą *diagnozuojant* politikos kūno ligas[26]. Bet apie (iš)gydymą jis neužsimena, nes visų karas prieš visus vis kartosis (1.22). Peloponeso karo metu tamsioji žmogaus prigimtis ima viršų prieš konvencijas (2.53; 3.84) taip, kaip *physis* ima viršų prieš *nomos.* Tiesa, darbe yra užuominų apie politinio apdairumo poreikį, tačiau jas triuškina visa persmelkianti graikiškosios *tragedijos* pasaulėjauta: žmonės ir tautos nesuvaldo savęs ir istorijos, nes „racionalūs“ politinių dilemų sprendimai tėra preliudija į pražūtingus padarinius. Graikiškoji tragedija byloja[27] *hybris, ate, harmatie* ir *nemesis* neišvengiamumą. Preskripcija saugotis *hybris* (pvz., 3.45–3.46) ir tragediją „iškeisti“ į pažangą yra prieštaringa retorika, nes *hybris* yra maitinamas tų pačių savybių, kurios būtinos vienalaikei politinio veiksmo sėkmei.

Žmogaus prigimtį, įgalinusią Tukidido tragediją be išeities, Hobbesas pavertė politinės tvarkos problemos išeitimi. Jis tikėjo (labiau už Tukididą[28]), kad Korčyros revoliucijų galima išvengti: politinę

---

26 Plg. Atėnų maro epidemijos aprašymą (2.47–54) su Korčyros pilietinio karo baisumais (3.82–3.84).

27 Plačiau apie tragedijos neišvengiamumo sampratą žr. *International Relations* 19, 2005 (dedikuotas visas žurnalo numeris); ypač – Rengger Nicholas, „Tragedy or Scepticism? Defending the Anti-Pelagian Mind in World Politics“, *International Relations* 19, 2005, p. 321–328.

28 Plačiau apie Tukidido ir Hobbeso nuomonių skirtumus šiuo klausimu – Ahrensdorf Peter J., „The Fear of Death and the Longing for Immortality: Hobbes and Thucydides on Human Nature and the Problem of Anarchy“, *The American Political Science Review* 94 (3), 2000, p. 579–593.

bendruomenę saugo leviatanas. Bet priešnuodžio „Korčyrai“ tarp tautų jis nepalieka. Valstybės neturi tokios didelės mirties baimės ir neaukos savo laisvės pasaulio leviatanui. Piliečių gyvenimas vietinio leviatano globoje nėra toks apgailėtinas, gyvuliškas ir trumpas, kad pasaulio leviatanas taptų būtinas. Todėl valstybės yra nemiegantys „gladiatoriai“, pasiruošę kovoti dėl išlikimo (viešpatavimo)[29].

Žinoma, Tukidido ir Hobbeso preskripcijos interpretuojamos nevienareikšmiškai. Bet pagrindinė to priežastis (tai dar viena mąstytojų jungtis) yra deskripcijų apie esamą pasaulį nesuderinamumas su tariama galimybe rinktis pasaulį, koks jis turėtų būti. Įvairiomis Peloponeso karo istorijos dekonstrukcijomis galima prieiti prie moralų apie tai, kaip svarbu sekti *nomos* ir nepasiduoti *physis* diktatams. Bet Tukididas rašė ne apie savo normatyvines nuostatas, o apie politinę kovą ir jos kraštutinumą – žudymą. Neatsitiktinai aprašydamas valstybių ir valstybininkų elgesį jis per 160 kartų pavartojo žodį „būtinybė“. O Hobbeso pasaulį išvis sudaro tik „trasimachiški“ kūnai, kurie, užuot valdę galią, jai paklūsta. Preskripcijos, net jei susijusios su leviatanu, tėra loginis aprašas to, kas nepriklausomai nuo teorinių intencijų tiesiog *yra*.

Makiavelis garsėja „patarimais kunigaikščiui“, bet jis taip pat suprato realistinį politikos problemos fatalizmą. Žmogų jis laikė prigimties ir fortūnos auka. O italo preskriptyvumas paremtas noru tikėti „laisvos valios“ minimumu, užuot pasyviai pasidavus lemčiai. Makiavelis žinojo: kovos dėl valdžios negalima išvengti (tik atidėti priešo naudai)[30]. Politinis veiksmas prasmingas tik tiek, kiek teikia persvarą. Italas formulavo tironų ir respublikų viešpatavimo doktriną, ieškodamas receptų, *kaip* (ne *ar)* plėsti valdžią. Kita vertus, jis suvokė išankstinių preskriptyvinių principų ribotumą. Idealus kuni-

---

29 Hobbes, *Leviathan of the Matter, Forme & Power of a Common-wealth Ecclesiastical and Civill,* p. 79.

30 Maurizio Viroli, „Įvadas į Machiavelli“, *The Prince,* Peter Bondanella (vert.), X; Machiavelli, *Il Principe*, XXV, p. 92; III, p. 9.

gaikštis – tai menininkas, o politika (karas) – menas. Istorinės priežasties-padarinio koreliacija, pasak Makiavelio, savaime nesuteikia atsakymo, koks sprendimas pasiteisins praktiškai. Sėkmę lemia trijų veiksnių[31] – *galimybės* („occasione“)*, virtu* (leidžiančio ją pastebėti ir meistriškai išnaudoti) ir *Fortūnos* – sąveika, tad net „protinga“ politika negarantuoja numatomų padarinių. Be to, preskripcijų visuotinumą neigia veiksmo aplinkybių įvairovė ir kaita: „Laikams ir aplinkybėms pasikeitus, kunigaikštis, įsitvėręs senojo veikimo būdo, pražus. Joks žmogus nėra toks apdairus, kad mokėtų to išvengti. Kiekvienas iš prigimties linkęs laikytis seno kelio, atnešusio sėkmę praeity.“[32] Tad Makiavelio preskripcijų kilmė – tik noras būti aktyviam, kad ir klystančiam[33], viešpatautojo patarėjui. Tai patvirtina ir jo biografija, laiškai, knygų dedikacijos.

Ligšiolinė analizė nepadėjo (ir neturėjo padėti) atsakyti į daugybę klausimų apie trijų kanoninių realistų skirtumus, bet parodė tai, kas svarbiausia, – pastovius realizmo tradicijos principus:

DESKRIPCIJA

1. Apie objektą

Objektas – politika, kaip kova dėl valdžios. Ją lemia politinių santykių progresą neigianti žmogaus prigimtis. Tarptautinėje arenoje keičiasi politikos mastas, bet ne esmė. Peloponeso karai kartosis.

2. Apie elgesį

Vienintelis universalus politinio kūno elgesio principas yra „Atėnų tezė“: stiprybė didina būtinybę viešpatauti. Stiprieji viešpatauja tiek, kiek gali.

---

31 Viroli, p. 98.

32 Machiavelli, Il principe, XXV, ypač p. 93–94.

33 Pasak Morgenthau, Makiavelis nebuvo geras politikas, nes jokiam žmogui, susiduriančiam su praktinėmis socialinėmis problemomis, žinios ir išsilavinimas nesuteikia sprendimų sėkmės garantijos (*Scientific Man versus Power Politics*, p. 210–212).

3. Apie pasekmes

Nors „Atėnų tezė“ universali, politinės pasekmės, ypač susidūrus lygiavertėms jėgoms, sunkiai nuspėjamos**,** o ilgainiui tragiškos. Vienalaikei politinei sėkmei būtini sprendimai priartina *nemesis*.

PRESKRIPCIJA

3. Apie pasekmes

Politikos problema neišsprendžiama pagal įnorius ar visiems priimtinu būdu. Giluminės politikos tendencijos nesuvaldomos ir klostosi pagal tragedijos trajektoriją.

2. Apie elgesį

Realistai priversti apsiriboti bendru pasaulio aprašu (deskripcija) arba „tarnauja savo kunigaikščiui“, mokydami viešpatauti. Bet jų preskripcijos per daug prieštaringos, kad būtų laikomos realizmo šerdimi.

1. Apie objektą

Politika – ne mokslas, o menas. Preskriptyvinių principų taikymą riboja situacinių aplinkybių visuma. Politinių kūnų sąveika (frikcija[34]) lemia nežinomybę, kurioje intuicija svarbiau už mokslo žinias.

Straipsnyje tariama, kad ši principų suvestinė yra adekvati politinio realizmo tradicijos interpretacija. Jos reprezentatyvumą žymi ir tai, kad principai dera ir su C. von Clausewitzo – ketvirto kanoninio realisto, rašiusio jau XIX a., – mintimi[35]. O pats ryškiausias jos pagrįstumo liudijimas – XX a. klasikinio realizmo darbai.

---

34 von Clausewitz Carl, *On War,* New York: Oxford University Press, 2007, p. 65–68. Taip pat žr. Strachan Hew, *The Dialectics of War,* Strachan and Hew Herberg-Rothe Andreas (sud.), New York: Oxford University Press, 2007.

35 Clausewitzo veikalas į analizę nebuvo įtrauktas visų pirma dėl ribotos straipsnio apimties.

1.2. Klasikinis realizmas

Pirmiau aptartus Tukidido, Makiavelio ir Hobbeso principus Vakarų civilizacija siekė paneigti: šimtmečių skiriami realistų darbai tebuvo „žaibas, blykstelėdavęs ir nušviesdavęs žmogaus slėpinių kraštovaizdį, bet netapdavęs prometėjiška ugnimi“[36]. Šioje analizėje restauruojamo realizmo esmė yra *deskriptyviniai* principai apie nesuvaldomą politinę istoriją. Tačiau žmonijai priimtinesnės būdavusios savęs ir pasaulio suvaldomumo nuostatos, naujaisiais laikais tapusios vieninteliu pateisinamu pasaulėvaizdžiu.

Tukididas, išsižadėjęs poezijos (1.21), savo veikalu atvėrė gamtos amžinumui prilygstantį politikos tragedijos ciklą. Šiai sampratai pritarė ir bažnytinėmis dogmomis suabejojęs Makiavelis: jis seka klasikine tradicija, tik akcentuoja poreikį išnaudoti istorinį ciklą savo pranašumui kovoje dėl valdžios[37]. Tačiau jau nuo Hobbeso laikų įsigali beikoniška nuostata, esą žmonių tarpusavio prievartiniai santykiai ateityje bus pakeisti „viešpatavimu prieš gamtą“[38]. Trumpai tariant, įtikima racionalistine teleologija, skelbiančia progresą ir galimybę tvarkyti fizinį – vėliau ir socialinį (!) – pasaulį *protu*. Hobbesas realistiškai primintų, kad protas neperžengia žmogaus prigimties, o tik padeda išsipildyti joje glūdinčiai socialinės raidos pranašystei. Bet progresyvistinei pasaulėžiūrai, skelbusiai visų problemų išsprendžiamumą, ši mintis buvo tabu. Mieliau įtikėta mitu, kad modernusis žmogus gali pasiekti viską, ko nori, o viską, ko dera norėti, gali išprotauti[39]. Štai kodėl Pirmojo pasaulinio karo įvykiams priminus,

---

36 Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics,* p. 169.

37 Machiavelli, *Discourses on the First Decade of Titus Livius,* I.39.

38 Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics*, p. 43.

39 Apie istorinę fizinio ir socialinio pasaulio pažinimo bei (su)valdomumo sampratos kaitą žr. Arendt Hannah, *Tarp praeities ir ateities,* Vilnius: Aidai, 1995, p. 49–105. Apie proto, žmogiškųjų tikslų ir valios santykį žr. Hume David, *Traktatas apie žmogaus prigimtį,* Vilnius: Charibdė, 2007, ypač p. 307–311; apie proto ir tikslo santykį ir implikacijas tarptautinės politikos studijoms žr. Carr, p. 2–5.

kad politika (karas) yra problema, nuskambėjo „racionalus“ / „idealus“ liberalų pasiūlymas ją *protingai pašalinti* ir (at)kurti harmoniją. Šios *preskripcijos* tapo naujos tarptautinių santykių disciplinos ir jai būdingo teorizavimo pamatais.

2.1.1. Deskripcija

Realizmo atsakas į šį preskriptyvinį teorizavimą, kaip rodo E. H. Carro ir H. J. Morgenthau[40] darbai, buvo senieji deskriptyviniai principai. Idėjinis klasikinio realizmo tėvas[41] buvo teologas R. Niebuhras. Atvėręs realizmo / idealizmo opoziciją ir sekdamas augustiniškąja mintimi, jis kvietė spręsti politikos problemą pradedant klausimu „kas aš esu“. Pasirodo, žmogaus politiškumas – ir net pats bendruomeniškumas – neatsiejami nuo savivalės bei priespaudos. Be to, žmonių politinės organizacijos pasekmė yra priešprieša su kitomis politinėmis bendrijomis, tad viešpatavimo problema tarp tautų tampa dar opesnė. Egocentriškumas – ir vidaus, ir tarptautinėje politikoje – tai ne vien kokio nors biologinio savisaugos impulso, kurio dar nepašalino racionalus protas, padarinys; tai ir įgimtos dvasinės nuodėmės išraiška, kai žmogaus savimeilė[42] jį paverčia „savo paties vieninteliu tikslu“.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje pasirodę realizmo veikalai buvo sekuliarus į klasikinę realizmo tradiciją integruotos Niebuhro teologijos tęsinys. Štai Carras pasitelkė tą pačią teorinę realizmo ir idealizmo (utopizmo) priešpriešą, kad atsijotų politikos moksluose neišvengiamus utopizmo elementus, sukurtų politikos, kaip auto-

---

40 Šių dviejų autorių veikalai buvo pasirinkti remiantis tais pačiais *reprezentatyvumo* ir *akademinio konsensuso* kriterijais (žr. p. 9–10).

41 Taip jį pavadinęs Kennanas (Rosenthal Joel H., *Righteous Realists: Political Realism, Responsible Power and American Culture in the Nuclear Age*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1991, p. 12–13).

42 Niebuhr Reinhold, „Augustine's Political Realism“, Brown Robert Mcaffee (sud.), *The Essential Reinhold Niebuhr,* London: Yale University Press, p. 123–142, 125.

nominės veiksmo srities, sampratą ir išgrynintų realizmo esmę. Jo „grynasis“ realizmas suponuoja absoliučią politinio veiksmo subordinaciją siekiui plėsti valdymo galią ir byloja apie viešpatavimo / paklusimo dilemos būtinybę tiek vidaus, tiek tarptautinėje politikoje; lygiuodamasis į Niebuhrą, Makiavelį, Hobbesą ir heleninę tradiciją, Carras valdžią laiko savaimine tolesnės ekspansijos prielaida, nes praktikoje *valia (iš)gyventi* neatskiriama nuo *valios viešpatauti*[43]. Tad *grynasis* realizmas politiką traktuoja *tik* kaip galios santykius. Kartu tai reiškia, kad valstybių, turinčių galią[44], savitarpio santykiai negali nebūti politiški. Tai neigiančios harmoningų interesų ir racionalizmo ideologijos tėra sąmoningas arba neįsisąmonintas bandymas viešpatauti, išvengiant pavergiamųjų pasipriešinimo[45].

Kita vertus, šis deskriptyvinis realizmo principas apie valstybės *elgesį* nereiškia, kad realistinė teorija gali aiškiai nuspėti tarpvalstybinių santykių *pasekmes*. Carro realizmui išvestiniai teoriniai principai tėra politinės praktikos antstatai, o tai reiškia, jog *apriorinis* intelektualo teorizavimas politinės praktikos atžvilgiu yra kone bevertis. Pats žmogaus mąstymas iš dalies yra istorinio proceso funkcija, determinuota nepertraukiamų priežastinių ryšių. Šie neatsekami vadinamuoju racionalumu, nes už jų veikia „iracionalios ir demoniškos jėgos“. Tai, kas panašu į tiesą, ilgainiui išaiškėja kaip neteisinga nuostata, kurios išpažinimas galų gale baigiasi bausme Šilerio „Pasaulio istorijos teisme“[46]. Tačiau *kada ir kaip* – tai ne apriorinių principų, o politinės praktikos, kuria užsiima „biurokratai“, klausimas.

Šią politinio veiksmo ir pasekmių skirtį galima išryškinti vienu pavyzdžiu. XIX a. įkandin darvinizmo išpopuliarėjo biologinis kon-

---

43 Carr, p. 89, 95–102, 112.

44 Tai negalioja tik labai silpnoms valstybėms, nes „vienintelė priežastis, dėl kurios Nikaragvos arba Lietuvos siekiai viešpatauti skamba absurdiškai, yra ta, kad <...> jos niekada nebus tokios stiprios, kad galėtų turėti bent menkiausią viltį šį troškimą įgyvendinti“ (Carr, p. 235).

45 Carr, p. 102–109.

46 Carr, p. 13, 63–69, 224, 67.

sekvencionalizmas ir deskripcija, esą – „laimi stipriausi“. Atrodytų, teiginys giminingas atėniškajai nuostatai „stiprieji viešpatauja tiek, kiek gali“. Tačiau vienu atveju kalbama tik apie valstybės *elgesio* (įsitraukimo į kovą dėl valdžios) priklausomybę nuo jos galios, o kitu – kuriama *pasekmių* nuspėjamumo iliuzija. Atvirkščiai nei įprasta manyti, realizmo tradicija byloja, kad tai du skirtingi dalykai. Realizmas galėjo numatyti, kad sėkmingas Vokietijos galios didėjimas XVIII–XIX a. neišvengiamai didins ir ryžtą viešpatauti kitoms valstybėms. Tačiau joks išankstinis teorinis principas neleido numatyti Pirmojo pasaulinio karo ir jo padarinių. *Stipriausiais* (kurie turėjo laimėti) britai ir prancūzai buvo pavadinti tik *a posteriori* 1919 m. Versalio taikos sutartimi. Šiuo atžvilgiu konsekvencionalizmas tebuvo *apriorinė* gražbylystė viešpatavimo doktrinai pateisinti.

Grynasis realizmas nesiekia nuspėti, kokia būsianti konkreti kovos dėl valdžios išraiška, o apie padarinius tepasako tiek, kiek leidžia tradicinis deskriptyvinis principas: istoriškai tikrųjų „laimėtojų“ apskritai nėra. Tuos, kurie viešpatauja šiandien, rytoj keičia kiti. Nei ciklinio kovos dėl valdžios proceso, nei destruktyvių jo pasekmių žmogus ilgainiui suvaldyti negali. Rašydamas ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, jis puikiai suprato, kad idealistinis Tautų Lygos projektas jo šaliai reiškė ne išeitį iš viešpatavimo ir paklusimo dilemos, o nevykusį pakaitalą imperinės galios, kurią britai buvo beprarandą. Carrui beliko parodyti, kad tarptautinės politikos utopistus, tikėjusius šio pakaitalo pagrįstumu, neatsitiktinai ištiko *nemesis*[47].

Taigi realistinė pasaulėžiūra prieštaravo normatyviniams tarptautinės politikos mokslo pagrindams, t. y. lūkesčiams kontroliuoti politines pasekmes žmonijai priimtinu būdu. Pagrindinis ir vienintelis tokios kontrolės įrankis turėjo būti neklystantis protas, o politikos vietą turėjo užimti mokslas[48]. Bet šia prieiga abejojo ne tik Carras. Būtent racionalizmo kritikai savo pirmąją knygą skyrė H. J. Morgenthau.

---

47 Carr, p. 36–37.

48 Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics*, p. 4.

Tarptautinio liberalizmo projektą jis vadino *intelektualiniu, moraliniu ir politiniu bankrotu* ir skelbė, kad jokie socialiniai mokslai nėra išeitis iš amžinos dar *senovės graikų ir hebrajų* laikais įvardytos problemos. Ta problema yra tamsioji politiškumo pusė, kylanti iš *nuodėmingos* žmogaus prigimties[49]. Morgenthau akimis, racionalistai nuvertino *biologinę* ir *dvasinę* prigimties dimensiją, o trečia dimensija – *protas* – gali tik padėti suprasti, kad politika iš principo *neprotinga*, t. y. paremta tuo, ką racionalistas vadintų *iracionalumu*[50]. Morgenthau, kartodamas senųjų realistų argumentus, bene aiškiausiai apibrėžė autonomišką politikos sritį: tai *ribų neturinti* žmonių savitarpio *kova dėl išlikimo ir valdžios*, išreiškiama per *kovą dėl galios* (t. y. galėjimo valdyti)[51]. Viešpatavimo problema realizmo pasaulyje yra neišvengiama ir tarptautinėje, ir vidaus politikoje: skiriasi tik jos raiška. Morgenthau, kaip ir kiti klasikiniai realistai[52], naujojo pasaulio liberalams priminė, kad net demokratinė politinė sistema, nors ir išlaisvino vidurines klases nuo aristokratijos priespaudos, nepanaikino politikos problemos net JAV vidaus politikoje ir tuo labiau nereiškė, jog įmanoma panaikinti politiką – „tą baisią europiečių ydą“ – tarptautiniuose santykiuose. Pavyzdžiui, net Vilsonas, žinomas dėl siekio pagal Amerikos pavyzdį pasaulį paversti saugų demokratijai, faktiškai įgyvendino JAV viešpatavimo politiką, be to, pati valstybinės demokratijos, kaip išeities iš prievartinių santykių, samprata, jo akimis, turėjo reikšti tolesnį baltųjų viešpatavimą kitoms rasėms.

---

49 Žr. ten pat, p. 5, 123, 191–201.

50 Ten pat, p. 5–10, ypač 8; Kaip primena Oakeshottas, Morgenthau tęsia *ilgaamžę teorizavimo* tradiciją, kuri visiškai svetima racionalizmui (Oakeshott Michael, *Religion, Politics and the Moral Life*, New Haven: Yale University Press, 1996, p. 105).

51 Įsitraukimą į kovą dėl valdžios lemia ne tik egoizmas, „nes jis pasižymi racionalumo elementu, varžančiu tikslus. Valia viešpatauti tokio neturi“ (Morgenthau*, Scientific Man versus Power Politics*, p. 193); taip pat žr. p. 42 ir *Politika tarp valstybių,* p. 24–25, 48–49, 54–57.

52 Didžiąją klasikų dalį sudarė iš senojo žemyno atvykę hebrajų religiją išpažįstantys mąstytojai (Spykman, Wolfers, Herz, Kissinger ir kt.).

Tarpvalstybiniai santykiai vėlgi visada remiasi kova tarp valdžią plečiančių viešpatautojų ir tų, kurie priversti paklusti ir nori valdžią perimti. Pasak Morgenthau, valstybės gali vykdyti arba *status quo*, arba imperialistinę politiką, tačiau šiuos tipus labai sunku atskirti. Net *status quo* politika reiškia valstybės siekį „sutvirtinti“, „sustiprinti“ valdžios padėtį, o tai nejučiomis sužadina imperializmą[53]. Kad ir koks būtų *ideologinis šydas*, už jo vyksta kova dėl valdžios, o jos varomoji jėga yra individualiu ir grupiniu lygmeniu išsipildanti Atėnų tezė, kurią Morgenthau dar kartą pacituoja[54].

Morgenthau yra realistas ir todėl, kad smarkiai abejoja valstybių galimybėmis valdyti politines pasekmes (N. Renggeris šią jo nuostatą yra tiesiogiai pavadinęs *pasekmių nenumatomumo dėsniu*[55]), o jo pasaulėvaizdis neabejotinai atitinka Tukidido tragediją. Net pačioje kilniausioje mintyje ir apdairiame, būtinybės diktuojamame sprendime *(elgesyje)* glūdi sėklos, „iš kurių išauga blogio vaisiai“[56] (*pasekmės*). Taip yra ne tik dėl veiksmo aplinkybių visumos nepažinumo, bet ir dėl to, kad žmogaus protas, turintis padėti priimti sprendimus, yra pasmerktas būti iracionalių jėgų įrankiu. „Vadinamasis proto triumfas iš tikrųjų tėra triumfas iracionalių jėgų, kurios, įkinkydamos žmogaus protą, pačios save išpildo“; *protas* neatskiriamas nuo *aistros,* o laikina politikos sėkmė užprogramuoja „graikiškojo *hybris* ir Šekspyro Hamleto tragedijos“ scenarijų. Morgenthau pripažįsta, kad ribą, kada prasideda „klaidos“, atsekti galima nebent retrospektyviai, nes „protas nepajėgus apskaičiuoti ir suvaldyti veiksmo pasekmių; vos tik atlikus veiksmą, šis tampa nepriklausoma jėga, skatinančia kaitą ir kitus veiksmus, sąveikaujančia su kitomis jėgomis, kurias galėta arba negalėta numatyti ir kurias tik labai ribotu mastu įmanoma suvaldy-

---

53 Morgenthau, *Politika tarp valstybių,* p. 70–103.

54 Ten pat, p. 57; taip pat žr. p. 119–121.

55 Rengger Nicholas, „Tragedy or Scepticism? Defending the Anti-Pelagian Mind in World Politics“, *International Relations* 19, 2005, p. 324–325.

56 Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics,* p. 188.

ti“. Paskutiniame knygos skyriuje („*Moksliško žmogaus tragedija*“) autorius konstatuoja, kad žmogus iš prigimties prakeiktas ieškoti, bet „šiame pasaulyje nerasti taikos ir laimės“. Negali būti nė kalbos apie istorinį politikos progresą; tėra laimėtojų neturintis ciklas. O faktinių žinių kaupimas ir *klaidžiojimas priežastinių ryšių labirintais* nesuteiks jokių atsakymų į esminius klausimus, nenušvies *prasmės* ir neparodys veiksmo *krypties*[57]. Moralinė drąsa tai pripažinti yra viskas, ką gali padaryti filosofas. Visa kita – politinės praktikos – meno nusidėti – reikalas, į kurį politikos „mokslininkams“ geriau nesikišti.

2.1.2. Preskripcija

Jei būti „visaverčiu realistu reiškia atimti iš savęs bet kokią galimybę keisti realybę“[58], kaip aiškinti Morgenthau antroje knygoje pateikiamą protingos politikos doktriną? Arba Carro preskripcijas, pavyzdžiui, pasiūlymą daryti nuolaidas ir dalytis valdžia su naujai iškylančiomis galiomis? Vieną atsakymą pateikė pats britas, taręs, kad „neįmanomumas būti nuosekliu ir radikaliu realistu yra viena akivaizdžiausių ir kurioziškiausių politikos mokslo pamokų“[59]. Žmogaus gyvenimas neįmanomas be utopijos net žinant, kad ilgainiui ją sugriaus realizmas. Tačiau XX a. realistų „preskriptyvumą“ galima vertinti ir kaip konkretaus meto realijų padarinį, patvirtinantį prieštaringą realizmo požiūrį į mokslinę pagalbą politikos praktikai. Jie kritikuoja ydingus tarptautinių santykių disciplinos pamatus, primindami, kad išeities iš kovos dėl valdžios nėra. Nėra moralinės sistemos, iš kurios būtų įmanoma išvesti universalius, objektyvius teisingos politinės tvarkos kriterijus: „Yra didžiulis skirtumas tarp tikėjimo, kad visos valstybės stovi prieš žmogaus protui neperprantamą Dievo teismą, ir šventvagiško įsitikinimo, jog Dievas visada kieno nors vieno pusėje ir kad

---

57 Ten pat, p. 155–157, 189, 207, 213.

58 Carr, p. 11.

59 Ten pat, p. 89.

tai, ko šis užsigeidžia, būtinai sutampa su paties Dievo valia.“[60] Tad realistai priversti arba apsiriboti filosofija ir cinišku įvykių aprašymu, arba rinktis kunigaikštį ir padėti jam viešpatauti.

Vis dėlto XX a. pagalba kunigaikščiui ypač komplikuota. Naujos susisiekimo ir karybos technologijos atvėrė klauzeviciško totalinio karo perspektyvą. Masinio naikinimo ginklai sustiprino realizmo teiginį, kad kovoje dėl viešpatavimo pergalės siekis gali būti pražūtingas. XVI a. pradžioje Makiavelis dar galėjo patarti, *kaip nugalėti*. O Morgenthau laikais, atsiradus branduolinio atsako galimybei, kovos laimėtoją sunku įsivaizduoti. Minties logika išliko ta pati: tai tragedijos samprata. Bet naujas numanomų pasekmių mastas neturėjo istorinių precedentų. Joks kunigaikščio patarėjas to negalėjo ignoruoti.

Tad klasikinio realizmo atstovai atsidūrė prieštaringoje padėtyje. Anksčiau Morgenthau teigė, kad gali tik diagnozuoti ligą, o racionalių sprendinių paieškas „palieka tiems, prieš kurių filosofiją ši knyga ir yra parašyta“, nes „nuimti užmaršties šydą nuo kadaise suprastų tiesų yra viskas, kuo knyga gali praversti teorijai ir <...> politikos praktikai“[61]. Tačiau jau po kelerių metų jis prabilo JAV suprantamesniu racionalistiniu leksikonu. Knyga „Politika tarp valstybių“, lyginant su preskripcijų neįmanomumą skelbusia „Moksliškas žmogus ir galios politika“, tarsi patenkino „racionalių“ preskripcijų išsiilgusius akademikus.

Kita vertus, yra pagrindo manyti, kad Morgenthau preskriptyvumas tebuvo *makiaveliška gudrybė*[62], padėjusi net racionalizmo ideologija įtikėjusį skaitytoją nejučiomis privesti prie trijų išvadų: i) kovos dėl valdžios dilema nėra gėrio kova prieš blogį ir neturi raci-

---

60 Morgenthau, *Politika tarp valstybių,* p. 32.

61 Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics,* p. 10.

62 Čia pasinaudota Benjamino Wongo įžvalgomis apie Morgenthau tekstų strategijos *makiaveliškumą*, nors šiame darbe ir Wongo straipsnyje dėstomos mintys dėl to makiaveliškumo turinio išsiskiria. Plačiau žr. „Hans Morgenthau's Anti-Machiavellian Machiavellianism“, *Millenium – Journal of International Studies* 29, 2000, p. 389–409.

onalios išeities; ii) absoliutaus viešpatavimo siekis totalinio karo ir branduolinių ginklų amžiuje priartina pergalės siekiančiojo pražūtį; iii) „apdairūs“ preskriptyviniai principai yra beverčiai, kol jų meniškai nepritaiko politinės praktikos meistrai.

Vokiečio taikomą argumentų dėstymo techniką galima vadinti „žingsnis į priekį ir du atgal“. Morgenthau pripažįsta, kad knygoje nebus dėstoma sisteminė realizmo filosofija[63], tačiau leidžia ją numanyti. Iš pradžių jis taria, kad politinis realizmas „konstruoja racionalią užsienio politiką“, kuri „maksimizuoja naudą ir minimizuoja riziką“, tačiau čia pat pripažįsta, kad faktiškai tai tik fikcija ir kad lygiai taip pat logiška „konstruoti iracionalios politikos teoriją“[64]. Skyriuje apie „Tarptautinės politikos mokslą“ Morgenthau, užuot dėstęs „mokslo“ galimybes, kalba apie jo ribas. Jis teigia, kad, lygindami įvykius, „mes išsiaiškiname tarptautinės politikos *principus*“, tačiau paskui pažeria retorinių klausimų, bylojančių, jog tie *principai* neturi *apriorinės* vertės. Paskutiniai skyriaus argumentai kupini ironijos: istoriniais pavyzdžiais (šaipantis iš *fantastinių*[65] Makiavelio ir Carro klaidų) parodoma, kad situacijos vertinimas ir išankstinių preskriptyvinių principų teikimas politinei praktikai tėra spėlionė ir loterija. Kitos knygos dalys paremtos tokia pat argumentų struktūra: trečias skyrius vėlgi baigiamas racionalizmo ir „mokslinių tiesų“, skirtų valdyti politikos problemą, kritika. Realistas atakuoja visus, kurie „ieško filosofinio akmens, stebuklingos formulės, kuri, mechaniškai pritaikyta, atneštų trokštamą rezultatą ir politinio veiksmo neaiškumus bei rizikas paverstų racionalių skaičiavimų tikrumu“. Spręsdami konflikto problemą tokie žmonės pasikliauja vadinamuoju „vienos priežasties metodu“ ir nepaiso, kad tai, ką iš tiesų reikia spręsti, yra „komplikuota, iracionalu ir neapskaičiuojama“[66]. Taip pat baigiami

63 Morgenthau, *Politika tarp valstybių,* p. 23.

64 Ten pat, p. 26–30.

65 Ten pat, p. 39–46.

66 Ten pat, p. 64.

ir kiti skyriai apie valstybių užsienio politikos tipus. Penktas skyrius pavadintas „Kaip nustatyti ir atremti imperialistinę politiką“, tačiau jo turinys – gausybės neišsprendžiamų problemų, su kuriomis susiduria politikos stebėtojas, rinkinys. Aštuntą–dešimtą skyrius apie galios prigimtį, elementus ir vertinimą galima reziumuoti panašiai: jie parodo galios daugialypiškumą, neapibrėžtumą, elementų tarpusavio sąveikos daugiareikšmiškumą. Pavyzdžiui, teigiama, kad apie diplomatijos kokybę galima spręsti tik *a posteriori,* o knygos pabaigoje išvardytos diplomatijos preskripcijos per daug aptakios, kad atstotų diplomatijos *praktikos* tradiciją ten, kur jos nėra. Savo patarimus politinei valdžiai (pusiausvyra tarp politikos ir išteklių; išteklių balansavimas; visuomenės parama ir kt.) Morgenthau mieliau vadina problemomis. Jis mini istorines klaidas tų, kurie šių principų nepaisė, bet valstybininkams, o ne mokslininkams palieka spręsti, koks bus principų turinys praktinėje ateities situacijoje.

Ligšiolinė analizė parodė realistų klasikų abejones galimybėmis išgryninti „objektyvias“ apriorines sėkmingos politinės praktikos tiesas. Skaitytojas gali paklausti: o kodėl nutylėta apie *galios pusiausvyros* idėją? Galbūt Morgenthau ir kitų realistų *preskriptyvinės* idėjos apie galios pusiausvyrą paneigtų fatalistinį *deskriptyvinį* realizmo pasaulėvaizdį, peršamą šio straipsnio autoriaus? Klausimas rimtas dėl dviejų priežasčių. Jau XV a. Makiavelio Italijoje buvo aiškiai artikuliuota idėja apie *poreikį* valstybėms paisyti galios pusiausvyros reikalavimų ir balansuoti prieš hegemoną. Ilgainiui tai tapo „protingo“ valstybės elgesio maksima – *preskripcija*, turėjusia užtikrinti politikos sėkmę. Be to, „galios pusiausvyros“ *preskriptyvumas* įžvelgtas normatyviniuose realistų argumentuose apie teisingą tarptautinės sistemos tvarką. Pats Tukididas atėniečių lūpomis kalbėjo, kad teisingumo žodis be jėgų *lygybės* netenka prasmės (1.76; 5.89; 5.105), o „Politikoje tarp valstybių“ galios pusiausvyra pavadinta vertingu principu, saugančiu silpnesnius nuo stipresnių ir užkertančiu kelią pasaulinei tironijai.

Vis dėlto vadinti „galios pusiausvyrą“ universalia realistų *preskripcija* negalima: šios doktrinos preskriptyvinė vertė tėra simbolinė, nes valstybių elgesys – deskriptyvinės būtinybės, o ne laisvo pasirinkimo dalykas. Pasak Morgenthau, „čia mes ir vėl susiduriame su bendra klaidinga nuostata, apsunkinančia tarptautinės politikos supratimą ir paverčiančia mus iliuzijų aukomis. Ta klaidinga nuostata byloja, esą žmonės pajėgūs patys pasirinkti arba galios politiką ir <...> galios pusiausvyrą, arba kitokią – geresnės rūšies – tarptautinę politiką“[67]. ***Iš tikrųjų galios pusiausvyra yra savireguliacinis principas – vienalaikis kovos dėl valdžios (galios valdyti) padarinys (!), o ne laisvai pasirenkamas siekinys.*** Valstybių laisvė rinktis elgesio kryptį tolygi upės laisvei rinktis vagą. Galingiausios valstybės saugumo sumetimais yra pasmerktos vadovautis Atėnų teze, o galios pusiausvyra – tik laikinas jų elgesio sąveikos padarinys.

Pastaruosius teiginius patvirtina istorija. Įspūdingoje J. Haslamo[68] studijoje apie realizmo idėjinę raidą parodoma, kad Europoje „galios pusiausvyros doktrina“ tebuvo retorinis dėl valdžios kovojančių valstybių argumentas. Silpnieji visuotines „galios pusiausvyros“ rekomendacijas skelbdavo, kad suvaržytų stipriuosius ir normatyviniais pagrindais pasmerktų jų viešpatavimo kėslus. Bet kai jų pačių padėtis tapdavo patogesnė, galios lygybės idėjos būdavo atsisakoma, o „galios pusiausvyros doktrina“ tapdavo retoriniu įrankiu tolesnei ekspansijai įteisinti. Tai akivaizdu ne tik iš XVII a. Liudviko XIV Prancūzijos užsienio politikos, bet ir iš Austrijos, Prūsijos ir Rusijos vykdytų ATR padalijimų. Morgenthau suvokė, kad tas pats galioja ir kalbant apie JAV ir Sovietų Sąjungos branduolinį paritetą Šaltojo karo metais. Apytikslė priešingų dvipolio jėgų lygybė tebuvo laikina politinė pasekmė, o ne varžovų sutartinis siekinys. Už „pusiausvyros

---

67 Ten pat, p. 200.

68 Haslam Jonathan, *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations since Machiavelli,* London: Yale University Press, 2002, p. 89–127.

palaikymo“ ir „sugyvenimo“ širmos ir toliau vyko kova dėl valdžios, nors branduolinio karo galimybė grasino visuotine pražūtimi. Todėl nenuostabu, kad pagrindine grėsme JAV Morgenthau laikė pačius amerikiečius[69]. JAV lyderiai prieš Vietnamo karą kalbėjo taip, kaip Periklis garsiojoje laidotuvių kalboje; Peloponeso tragedija atrodė kaip nesuvaldoma savaime išsipildanti pranašystė. Tai supratusių klasikų veikalai reiškė faktą, kad realistinio politinio mąstymo tradicija anuomet dar buvo gyva.

2. Realizmas po Šaltojo karo

Nepraėjus nė pusei amžiaus po Carro ir Morgenthau epochos, R. N. Lebow ir dešimtys kitų tarptautinės politikos tyrinėtojų prabilo apie „Ilgąją taiką, Šaltojo karo pabaigą ir realizmo krachą“[70]. Šis straipsnio pavadinimas puikiai apibendrina diskusijas[71] apie teorinės tradicijos *atsitraukimą*, *mirtį*, *requiem* ar *bankrotą*, kuriomis gyvavo disciplina žlungant Sovietų Sąjungos „poliui“. Kita vertus, akademinį optimizmą greitai nuslopino paskutinio XX a. dešimtmečio ginkluoti konfliktai Balkanuose, genocidiniai karai Afrikoje ir ypač 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai išpuoliai JAV, po kurių vyko intervencija į Afganistaną ir Iraką. Šie įvykiai vėl legitimavo naratyvą apie amžiną[72] realizmą, jo

---

69 Morgenthau, *Politika tarp valstybių,* p. 45–46.

70 Lebow Richard, „The Long Peace, the End of the Cold War, and the Failure of Realism“, *IO* 48 (2), 1994, p. 249–277.

71 Yaffe Michael D., „Realism in Retreat?“, *Perspectives on Political Science* 23 (2), 1994, p. 79–89; Kapstein Etham, „Is Realism Dead: The Domestic Sources of International Politics“, *International Organization* 49 (4), 1995; Badie Bertrand, „Realism Under Praise of a Requiem? The Paradigmatic Debate in International Relations“, *International Political Science Review* 22, 2001; Taliaferro Jeffrey W., „Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited“, *International Security* 25 (3), 2000–2001.

72 Buzan Barry, „The Timeless Wisdom of Realism?“, Smith Steve, Booth Ken, Zalewski Maria (sud.), *International Theory: Positivism and Beyond,* Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

tęstinumo ir atsinaujinimo dermę[73], įvairovę bei perspektyvą[74] ir apie bendrą realizmo – pagrindinės tarptautinių santykių teorijos – **progresą**[75].

Bet būtent tai ir keisčiausia. Juk realizmo ir tarptautinių santykių disciplinos ištakos priešingos: realizmo *ateitis* yra nepaisant kaitos kalbėti apie *senas* pastovias maksimas; o disciplinos *ateitis* – ieškoti būdų, kaip šias maksimas peržengti. Paradoksalu, bet ilgainiui būtent „realizmo paradigma“ įsitvirtino kaip mokslinių tarptautinės politikos studijų pagrindas, ir net po Šaltojo karo pasirodžiusias teorines variacijas naujieji realistai dabar drąsiai vadina mokslinės pažangos įrodymu. Realizmo kritikai tuo piktinasi. Pavyzdžiui, J. A. Vasquezas atskleidė, kad iki 1970 m. net 90 proc. tarptautinės politikos darbų parašyti remiantis „ydinga“, „empiriškai klaidinga“ realistine prieiga[76]. O 1998 m. tyrime prabilęs apie naujos realistų kartos įsitvirtinimą akademikas stebisi, kad, nepaisant pasikeitusio pasaulio politikos konteksto, realizmas išsaugojo *galią* akademinėje diskusijoje[77]. Tačiau Vasquezas kritikos strėles leidžia ne ta kryptimi. Realistus kritikuojantys liberalai ir konstruktyvistai bei patys „progresuojantieji“ realistai diskusijoje apie realizmo teorijų potencialą neatsako į esminį klausimą: *ką vadinamoji realistinė teorinė prieiga šiandien reiškia*? Atsakymas: *viską*, *bet ne realizmą*. Tai paaiškės aptarus, kaip ir kas keitėsi nuo klasikinio realizmo laikų.

---

73 Plačiau apie nuosaikaus realizmo atsinaujinimo viziją žr. Frankel Benjamin, *Realism: Restatements and Renewal*, New York: Routledge, 1997.

74 Jervis Robert, „Realism in the Study of World Politics“*, International Organization* 52 (4), 1998, p. 971–991.

75 Walt Stephen, „The Progressive Power of Realism“, *The American Political Science review* 91 (4), 1997, p. 391–395; Schweller Randall L., „The Progressiveness of Neoclassical Realism“, Elman Colin (sud.), *Progress in International Relations Theory*, Cambridge: MIT Press, 2003, p. 311–347.

76 Vasquez John A., *The Power of Power Politics:A Critique*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1983.

77 Vasquez John A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism,* Cambridge: Cambridge University Press, 2004 (1999).

2.2. Waltzo paradoksas

Daugiau nei du tūkstantmečius, nuo Tukidido iki Morgenthau laikų, gyvavo autentiška teorinė tradicija, pasižyminti specifiniu santykiu su politikos deskripcija ir preskripcija. Ironiška, bet paskutinis garsus šį santykį perpratęs realistas tapo tuo, kuris pakeitė visą tolesnę realistinio mąstymo kryptį. Tai Kennethas N. Waltzas.

Pasak pirmųjų knygos „Man, the State and War“ recenzentų, K. Waltzas įrodė esąs „ne tik kvalifikuotas politikos teoretikas, bet ir pajėgus tarptautinės politikos tyrinėtojas“[78]. Šis komentaras neatsitiktinis: su politinio realizmo teorine tradicija neorealistas iš pradžių turėjo kur kas daugiau saitų nei su dirbtine tarptautinių santykių disciplina. Atvirkščiai, nei įprasta manyti, pradinis „Man, the State and War“ skyrius apie pirmąjį politikos analizės lygmenį (individo elgesys) nėra tiesmuka ankstesnių teorijų redukcionizmo kritika. Kalbėdamas apie žmogaus prigimtinio politiškumo ydas ir jų pasekmes, savo autoritetu Waltzas įvardijo Niebuhrą, „teologą, kurio <...> išminčiai neprilygsta nė vieno tarptautinių santykių akademiko pasiekimai“[79]. Tai, ką Waltzas iš tikro kritikavo, buvo pirmojo analizės lygmens deskripcijomis besiremiančios optimistinės liberalų preskripcijos, kaip siekti pasaulinės taikos „pakeičiant patį žmogų“ ar suvaldant jo elgesį situaciniais determinantais. Waltzas nieko neišrado, o patvirtino klasikinio realizmo *pesimizmą*. Be to, knygoje pateikta trečiojo analizės lygmens (anarchijos logikos) idėja nereiškė, kad amerikietis neigė realistinę politikos ir Atėnų tezės sampratą. Waltzo požiūriu, be politikos problemą lemiančio pirmojo analizės lygmens (individų elgesys) ir šios problemos *mastą* išryškinančio antrojo lygmens (valstybių elgesys), „visiškai nepažinotume politiką determinuojančių jėgų“[80]. O trečiojo lygmens, t. y. „struktūros“,

---

78 Waltz Kenneth N., *Man, the State, and War,* New York: Columbia University Press, 1959 (1954), žr. priešlapį.

79 Ten pat, p. 20.

80 Ten pat, p. 238

idėja tebuvo bandymas analitiškai taisyti realizmo tradicijos trečią deskriptyvinį principą apie pasekmių *nenuspėjamumą*. Tai pagrindinė garsiosios „Theory of International Politics“ atsiradimo priežastis.

Realizmas skelbia „Atėnų tezės“ universalumą, tačiau pripažįsta, kad politinės pasekmės nėra automatinis pavienių veiksmų rezultatas, o politinių veikėjų sąveikos padariniai, kuriuos sunku numatyti. Tačiau būtent politikos pasekmės buvo pagrindinis normatyvinės tarptautinių santykių disciplinos objektas, todėl Waltzas, *bandydamas sutaikyti realizmą su disciplina*, kūrė apie jas kalbančią realizmo teoriją[81]. Realizmo tradicija jam paliko vienintelį išeities tašką: neišvengiama politikos pasekmė tegalėjo būti ciklišk ai atsikurianti *galios pusiausvyra*, nes realistų pasaulyje dėl valdžios kovojančios valstybės neleidžia viena kitai įsiviešpatauti. Waltzas pripažino, kad pusiausvyros idėja yra aptaki fikcija[82] (juk tarptautinė politika yra svyravimų procesas, o ne statiška lygybės situacija), tačiau ji leido paaiškinti „kelis didelius ir svarbius dalykus“[83], o tiksliau – Šaltojo karo *detente* laikotarpiu susiklosčiusį santykinį dvipolės sistemos *stabilumą*.

Gausi akademikų kritika byloja, jog eksperimentinio „Theory of International Politics“ bandymo taisyti trečiąją realizmo tradicijos deskripciją kaina buvo per didelė. Galios pusiausvyros sąsaja su sistemos stabilumu (kuria vėliau suabejojo ir pats Waltzas[84]) reikalavo

---

81 Waltzo teorijos principus galima išvesti iš vos kelių postulatų: tarptautinė sistema yra anarchinė, o vienintelis svarbus valstybes diferencijuojantis veiksnys yra materialiųjų pajėgumų pasiskirstymas, lemiantis tarptautinės sistemos polinę struktūrą. Tokioje terpėje valstybėms, siekiančioms išlikti, privalu reaguoti į galios konfigūracijas. Šitaip jos dalyvauja galios balansavimo procese, kurio pasekmė – nuolat atsikurianti galios pusiausvyra.

82 Pavyzdžiui, jis pripažino, kad daugeliu galios aspektų JAV polis iš tikrųjų buvo kur kas svaresnis už SSRS polį. Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979, p. 176–183.

83 Waltz Kenneth N., „Reflections on Theory of International Politics: A Response to my Critics“, Keohane Robert O. (ed.), *Neorealism and its Critics,* New York: Columbia University Press, 1986, p. 329.

84 Vėliau Waltzas tarptautinės sistemos stabilumą lemiančiu veiksniu vis dažniau vadino ne galios pusiausvyrą, o branduolinių ginklų atsiradimą. Pirmąkart tai argumen-

realybei prieštaraujančios mikroekonomikos pavidalo teorijos. Dėl analitinės naudos deskriptyvinis teorijos adekvatumas sąmoningai išmainytas į „as if“[85] prielaidas. Analizės lygmenys dirbtinai atskirti; politikos problema sąmoningai redukuota į situacinę saugumo dilemą, išteisinant „žmogiškąją prigimtį“, o dėl visų negandų apkaltinant „struktūrą“; valstybes imta traktuoti *tik* kaip *saikingo* saugumo siekėjas, dirbtinai atskiriant saugumo ir valdžios polinkį; o galia viešpatauti sulyginta su materialiaisiais pajėgumais[86], tariant, kad šie yra konvertuojami (angl. *fungible*).

Nuo pat 1979 m. knygos pasirodymo Waltzas teisinosi, kad tai buvo sąmoningas realybės išsižadėjimas, o kas juokingiausia, jis pats niekada nepripažino pozityvistinei teorijai reikalingos prielaidos apie tarptautinės politikos veikėjų racionalumą[87]. Susiklostė dar neregėta situacija: neorealistas sukūrė logiškai tobulą teoriją, disciplinoje sukėlusią „fiziokratinę revoliuciją“[88], tačiau nieko nepaaiškinančią: nei valstybių elgesio[89] (jį realistas palieka aiškinti *užsienio* politikos teorijoms), nei pasekmių (nes net cikliškai atsikurianti ir stabilumą lemianti galios pusiausvyra, Waltzo žodžiais, nepašalina karo polinkio atsikartoti).

Waltzas pripažino, kad jo *išimtinai tarptautinės*[90] politikos teorijos tobulinti neįmanoma. Nepaisant šio eksperimento, teoretiko są-

---

tuota 1981 m. – „The Spread of Nuclear Weapons: More may be Better“, *Adelphi Papers,* p. 171.

85 Plačiau žr. Friedman Milton, *Essays in Positive Economics,* Chicago: Chicago University Press, 1953, p. 1–43.

86 Tam prieštaravo net vėlesnioji realistų klasikų karta (Aronas; Wolfersas). Nuodugni kritinė studija apie kintančią galios mato sampratą realizmo teorijose – Guzzini Stefano, „The Enduring Dilemmas of Realism in International Relations“, *European Journal of International relations* 10 (4), 2004, p. 533–568.

87 Waltz, *Theory of International Politics*, p. 118; „Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics“, p. 330–331, 343.

88 Waltz, „Realist Thought and Neorealist Theory“, *Journal of International Affairs* 44 (1), p. 21–37.

89 Waltz, *Theory of International Politics*, p. 22, 72, 92.

90 Ten pat, p. 117.

sajos su autentiškais tradicijos principais akivaizdžios. Jo požiūris į mokslo preskripcijas praktikai yra skeptiškas[91], jo nuostata, kad istorija statiška ir *konkrečios* politikos pasekmės nenuspėjamos, mažai kuo skiriasi nuo ankstesnių realistų samprotavimų. Galiausiai jis labai realistiškai atskyrė *pasekmes* (angl. *outcomes*) nuo *pavienės* šalies užsienio politikos (angl. *inputs*). O kalbėdamas apie po Šaltojo karo pabaigos prasidėjusią „posttarptautinės" politikos epochą, jis buvo vienas iš ypač retų, ant pirštų suskaičiuojamų realistų, pasinaudojusių antru realizmo tradicijos deskriptyviniu principu ir realistiškai numačiusiu galingiausios pasaulio valstybės JAV *atėnišką* politiką vadinamojoje vienpolėje sistemoje[92].

Kita vertus, būtent Waltzo teorija buvo slenkstis, už kurio svarbiausi šiuolaikinių realistų saitai su ilgaamže realizmo tradicija nutrūko. Tai ***Waltzo paradoksas***, kurį sąlygojo *dvi* aplinkybės.

1. *Pirmoji* aplinkybė buvo netikslios Waltzo neorealizmo interpretacijos įsigalėjimas disciplinos debatuose. Nors 1979 m. knyga sulaukė ir aštrios kritikos[93] bei realistų tradicionalistų abejingumo[94],

---

91 „<…> iš tikrųjų nėra jokių būdų, kuriais iš teorijos būtų galima išvesti tiesiogines politines rekomendacijas" (Waltz, „Interview with Kenneth Waltz: Conducted by Fred Halliday and Justin Rosenberg", *Review of International Studies* 24, 1998, p. 371–386, 372).

92 Žr. ypač Waltz, „America as a Model for the World? A Foreign Policy Perspective", *PS* 24 (4), 1991, p. 667–670; taip pat „The Emerging Structure of International Relations", *International Security* 18 (2), 1993, p. 44–79; „Theory and International Politics: Conversation With Kenneth N. Waltz", *Conversations with History*, *Institute of International Studies, UC Berkeley,* 2003, <http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Waltz/waltz-con5.html>.

93 Ankstyvoji kritika, žr. Ruggie Johnn, „Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis", *World Politics* 35, 1983; Cox Robert W., „Realism, Positivism, and Historicism" (1985), *Approaches to World Order,* Cambridge: Cambridge University Press, 1996; galiausiai R. K. Ashley, reziumavęs, kad tokia prieiga tėra „klaidų planetariumas": „The Poverty of Neorealism", *IO* 38 (2), 1984, p. 225–286, 228, 237).

94 Net A. Wolfersas ir R. Aronas įrodinėjo, kad mikroekonomikos pavyzdžiu sukurti tarptautinės politikos teoriją neįmanoma. Aronas pabrėžia, jog politika – istorijos ir sociologijos, o ne ekonominio teorizavimo sritis, o Wolfersas primena, jog dėl galios nekonvertuojamumo ji nėra tas pats, kas ekonomikos teorijoje – pinigai (žr. Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations,* New Brunswick:

didesnė dalis teoretikų neorealizmą pripažino realizmo pažangos ir visos amerikietiškos tarptautinių santykių disciplinos progreso[95] pagrindu. Įdomiausia, kad šis pagrindas buvo (ne)suprastas. Neorealizmas – tai bandymas aiškinti tarptautinę politiką struktūralistine materialistine prieiga, bet pats Waltzas pripažino tokių prielaidų dirbtinumą. *Jis kūrė veikiančią (aiškinamąją gebą turinčią), o ne realybę atspindinčią teoriją*[96]. Pasak jo, tai du priešingi dalykai. Būtent prielaidų *dirbtinumas* jam leido tapti vienintelės *tarptautinės politikos teorijos*[97] autoriumi. Tačiau jo kolegos struktūralistines materialistines neorealizmo prielaidas interpretavo kaip teiginius apie pasaulį, *koks jis yra*. Šitaip materializmas ir struktūralizmas virto tiesioginėmis realizmo ontologijomis. Ilgaamžė tradicija buvo įsprausta į uždarą padėtį ontologijų grafike (žr. priedą), tariant, kad iš čia realybė – *kokia ji yra* – matyti geriausiai.

2. *Antroji* aplinkybė – Šaltojo karo pabaiga. Neorealizmas kalbėjo apie struktūrinių materialiųjų veiksnių sąlygojamą tarptautinės struktūros stabilumą, o *perestroikos* įvykiai kaip tik lėmė staigią ir iš dalies taikią struktūrinę transformaciją ir tapo beprecedente „atodanga“, atvėrusia visai kitokios prigimties tarptautinės politikos veiksnius[98]. Maža to, struktūriniai pokyčiai leido rastis naujai tarptautinės politikos aplinkai, dėl kurios kontūrų (ir tyrimo būdų) ginčijamasi

---

Transaction Publishers, 1966, p. 125–150; Wolfers Arnold, „Power and Influence: The Means of Foreign Policy“, *Discord and Collaboration,* Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962, p. 103–116).

95 Šį pagrindą *de facto* pripažino net neoliberalai, į savo teorijas įtraukdami kai kurias pamatines neorealizmo prielaidas (žr. Keohane Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy,* Princeton: Princeton University Press, p. 5–18; Baldwin David A., „Neoliberalism, Neorealism and World Politics“, *Neorealism and Neoliberalism*, 1993).

96 Plačiau apie teorijos tikslus žr. Waltz, *Theory of International Politics,* p. 1–18, ypač 7.

97 Waltz, „Interview with Kenneth Waltz: Conducted by Fred Halliday and Justin Rosenberg“, p. 382–384.

98 Šaltojo karo baigties tyrinėtojai mini skirtingus SSRS griūties veiksnius, aptinkamus visose struktūralizmo–individualizmo ir materializmo–idealizmo ašių padėtyse (pvz., tariama, kad įtaką pokyčiams turėjo ne tik silpstanti materiali SSRS galia, bet ir elito kaita, normos, mąstymo kaita, tapatybės svarstymai ir t. t.).

jau dvidešimt metų. Šiomis sąlygomis neorealizmas, o tiksliau, visa realizmo tradicija buvo apkaltinta nesugebėjimu paaiškinti Šaltojo karo pabaigą. Waltzas logiškai teisinosi, kad savo teorija jis nesiekė prognozuoti konkrečių tarptautinės politikos įvykių, o tik bandė paaiškinti vieną laikiną dvipolės sistemos pasekmę – *detente* stabilumą[99]. Bet dėl disciplinoje įsigalėjusios netikslios Waltzo teorijos interpretacijos (žr. pirmąją aplinkybę) jo teiginiai nebuvo išgirsti.

Šių dviejų aplinkybių derinys sukūrė Waltzo paradoksą. 1) Prieš Šaltojo karo pabaigą įsigalėjusi realizmo interpretacija pakeitė ankstesnės realizmo tradicijos raidos „bėgius“, 2) o Šaltojo karo pabaiga, išryškinusi struktūralistinių materialistinių tarptautinės politikos aiškinimų trūkumus, lėmė tolesnį šių „bėgių“ maršrutą (žr. priedą). Naujos realizmo teorijos virto tendencingu Waltzo epochoje įsigalėjusios realizmo sampratos „trūkumų“ taisymu, vis labiau tolstant nuo autentiškos realizmo tradicijos principų.

2.3. Trys reakcijos

Kaip minėta, po Berlyno sienos griūties realistai ėmėsi taisyti netiksliai interpretuotos Waltzo teorijos klaidas[100], koreguodami struktūralistinius materialistinius tarptautinės politikos aiškinimus. Tos pataisos įvairios, bet kryptingos: *tolyn nuo realizmo tradicijos*. Siekiant atskleisti transformacijos turinį, logiką ir implikacijas, paskutinių dešimtmečių realizmo teorijų įvairovė toliau supaprastinama ir suskirstoma į tris grupes (*teorines reakcijas*): i) konservatyviąją,

---

99 Hopf Ted, Gaddis L., „Getting the End of the Cold War Wrong“, *International Security* 18 (2), 1993, p. 202–210; taip pat žr. Waltz Kenneth, „Structural Realism after the Cold War“, *International Security* 25 (1), 2000, p. 5–41.

100 Įstabią neorealizmo po Šaltojo karo ir visos tradicijos kritiką pateikia Guzzini Stefano, *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing story of a Death Foretold,* New York: Routledge, 1998. Tačiau Guzzini daro klaidą, per daug neatsakingai interpretuodamas pamatinius teorinės tradicijos principus (žr. 2.2.3. Radikalioji reakcija).

ii) „vidurio kelią“ ir iii) radikaliąją. Grupuoti leidžia du kriterijai: savybiniai naujų teorijų panašumai ir skirtingas nuokrypis nuo tradicinio realizmo; apytikslis reakcijų eiliškumas, leidžiantis prabilti apie transformacijos *stadijas*. Toliau bus detalizuotas kiekvienos iš trijų stadijų nuokrypis nuo realizmo tradicijos (trijų deskriptyvinių principų) ir atskleistos šių tendencijų implikacijos aiškinant JAV[101] užsienio politikos kontroversijas po Šaltojo karo.

2.3.1. Konservatyvioji reakcija

Kritikuodamas užsienio politikos teorijoms būdingą redukcionizmą, Waltzas kartojo, kad realizmas nepasako, „ką konkreti valstybė X veiks antradienį“[102]. Suvokdamas begalės veiksnių poveikį valstybių *elgesiui*, jis nepripažino racionalumo prielaidos ir pateikė pragmatinę struktūralistinę materialistinę prieigą, turėjusią paaiškinti tik *pasekmes*, t. y. kodėl JAV ir SSRS karas buvo „šaltas“, o ne toks, koks būna paprastai. Tačiau po *perestroikos*, kai sisteminiai tarptautinės politikos bruožai tapo neaiškūs[103], būtent atskirų valstybių *elgesys* (o ne tarptautinės politikos pasekmės) tapo esminiu tyrinėtojų objektu. Tai lėmė konservatyviųjų realistų reakciją: taisyti „neo“ pradininko sąmoningai padarytą „klaidą“ dėl valstybių (i)racionalumo[104] ir tikslinti struktūralistinę materialistinę prieigą, kad ši leistų paaiškinti atskirų valstybių užsienio politiką. Faktiškai tai reiškė prielaidą, kad

---

101 Kadangi tarptautinių santykių disciplina iš esmės yra amerikietiškas produktas, patogiausia realistinių tarptautinės politikos aiškinimų kaitą iliustruoti pavyzdinėmis naujųjų „realistų“ siūlomomis JAV užsienio politikos interpretacijomis. Tuo pasinaudojama ir šiame straipsnyje.

102 Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979 (žr. 2 ir 3 skyrius apie redukcionistines ir sistemines teorijas; p. 121).

103 1988 m. Waltzas kalbėjo apie tarptautinės dvipolės sistemos stabilumą, kuris išsilaikys kol struktūra pasikeis („The Origins of War in Neorealist Theory“, *Journal of Interdisciplinary History* 18 (4), 1988, p. 615–628, 628); jai pasikeitus, teorija neteko aiškinamosios vertės.

104 Elman Colin, „Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?“, *Security Studies* 6 (1), 1996, p. 7–53.

valstybių elgesys racionalus[105] ir determinuojamas vien struktūrinių materialiųjų veiksnių. Manyta, jog šiuos, kintant sistemos struktūrai, tereikia iš naujo nustatyti, ir bus galima tęsti darbus sena neorealizmo vaga. Ši konservatyvioji reakcija iš esmės žinoma struktūrinio „puolamojo realizmo" vardu. Tai J. J. Mearsheimerio, E. J. Labso, iš dalies C. Elmano ir Ch. Layne'o[106] darbai.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad šios reakcijos atstovai grįžta prie realizmo ištakų. (I) Kalbėdami apie probleminį *objektą*, politiką jie mato kaip dinamišką kovą dėl valdžios, kurioje pusiausvyra tėra laikina būsena. Be to, tarsi prisimindamas antrą realizmo principą apie (II) *elgesį*, Mearsheimeris taria, kad valstybės negali šios kovos išvengti, nes nacionalinio saugumo niekada „nepakanka", todėl reikia viešpatauti kitiems[107]. Pasak Labso, valstybės nežino kitų valstybių intencijų, todėl bando užpildyti bet kokį galios vakuumą[108]. Dėl to, pasitelkdamas senas metaforas, Mearsheimeris didžiųjų valstybių politiką pavadina neišvengiama *tragedija*[109], kurios (III) *pasekmė* yra karas.

Šie deskripcijų atspindžiai „realistų konservatorių" darbuose leidžia spręsti, kad tai yra mažiausiai nuo realizmo ištakų nutolusios teorijos. Kita vertus, pamatinių skirtumų matyti jau čia. Žymiausias puolamojo realizmo atstovas Mearsheimeris teigia, kad jo teorija, atvirkščiai nei Waltzo, siekia tiksliai reprezentuoti[110] realybę. Tačiau

---

105 Mearsheimer John J., „Reckless States and Realism", *International Relations*, 2009, p. 23, 241–256.

106 Christopher Layne nuo kitų realistų konservatorių skiriasi tuo, kad veikėjų elgesį aiškina ne vien materialiaisiais ir struktūriniais veiksniais, tačiau jo pateikiamas pasaulėvaizdis atitinka būtent pirmąją realizmo teorinę reakciją.

107 Mearsheimer, „Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security* 15 (1), 1990, p. 5–56; „The False Promise of International Institutions", *International Security* 19 (3), 1994/1995, p. 5–49.

108 Labs Eric J., „Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims", *Security Studies* 6 (4), 1997, p. 1–49.

109 Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W., 2001, p. 3.

110 Mearsheimer, „Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part II)", *International Relations* 20 (2), 2006, p. 231–243, 241, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0041.pdf> (pdf byla; 2011 03 15).

ta teorija naudoja „dirbtinį“ Waltzo žodyną: apibrėždamas politiką, Mearsheimeris daro esminę *tarptautinės* ir *vidaus* politikos perskyrą, o varomąsias politikos jėgas ir tragediją „moksliškai“ sieja ne su žmogaus *prigimtimi,* o išimtinai su situacine padėtimi – *anarchine struktūra*. Šitaip atverta Pandoros skrynia: jei žmogus nėra savo netobulos prigimties įkaitas, vadinasi, kiekvienoje situacijoje, atsižvelgdamas į struktūros keliamus reikalavimus, jis gali elgtis pagal optimalaus racionalumo taisyklę. Šią prielaidą papildžius mintimi apie kovos dėl valdžios neišvengiamumą, realistams konservatoriams teliko artikuliuoti tariamai *racionalaus ir sėkmę užtikrinančio* dalyvavimo politinėje kovoje gaires.

Pats Mearsheimeris drąsiai pareiškia, jog kiekviena didžioji valstybė, būdama racionali, sąmoningai išsikelia sau galutinį tikslą tapti stipriausiu sistemos hegemonu. Ji to siekia skaičiuodama veiksmų kainą ir naudą, o jos sprendimų racionalumą riboja nebent kintamųjų gausa ir informacijos nepakankamumas. Tačiau šiuo būdu tiek Mearsheimeris, tiek valstybių racionalumą pripažįstantis Labsas devalvuoja realizmo tragedijos pasaulėjautą ir trečią deskriptyvinį principą apie pasekmių nenuspėjamumą. Valstybių racionalumo idėja Mearsheimerį veda prie išvados, kad žemyno hegemoniją pasiekusios valstybės (pvz., JAV), įvertinusios tolesnės ekspansijos *už vandenyno* riziką ir kainą, nuo neprotingo bandymo viešpatauti visoje sistemoje susilaikys ir apsiribos siekiu neleisti kituose žemynuose iškilti kitiems hegemonams (pvz., Kinijai arba Vokietijai). Taip Mearsheimeris pagrindė savo „išorinio balansavimo“ strategiją[111], kurios racionalumą lėmė tarptautinės politikos struktūra ir kurios racionali Amerika turėjo laikytis.

Tiesa ta, kad šie argumentai buvo analitinė klaida, nes kone visi svarbiausi JAV užsienio politikos sprendimai remiantis šia teorija šiandien turi būti vertinami kaip neracionalūs[112]. JAV iki šiol vis dar

---

111 Mearsheimer, „The Future of American Pacifier“.

112 Plačiau apie Mearsheimerio JAV užsienio politikos kritiką – Mearsheimer, „Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part II)“,

neįgyvendino „racionalių“ Mearsheimerio nuostatų dėl branduolinių ginklų iškėlimo iš Europos ir drastiško įsipareigojimų senajam žemynui atsisakymo. Be to, kaip pripažįsta pats realistas, neracionali yra pastarojo dešimtmečio JAV politika arabų šalyse (visų pirma – ekspansija Afganistane ir Irake). Ironiška, bet, atrodo, tokie konservatyviosios realizmo reakcijos atstovai užsidavė sau neišsprendžiamą galvosūkį, kuris niekada neiškiltų tradicinio realizmo šalininkams: *kodėl valstybė „neklauso“ struktūrinių racionalumo reikalavimų ir kovodama dėl valdžios nepriima „protingų“ pergalingų sprendimų?*

Disciplinos racionalistinė mada negalėjo pripažinti tragedinės pasaulėjautos, pagal kurią optimalus elgesys tarptautinėje politikoje neįmanomas. Todėl, užuot persvarstę savąsias „struktūros“ ir „racionalumo“ sampratas, puolamojo realizmo atstovai ilgainiui patys išsižadėjo savo nuostatos, kad valstybės – tai „juodosios dėžės“, ir metėsi tirti „kunigaikščių racionalumą varžančias“ valstybių savybes. Šia kryptimi vėliau pasuko ir pats Mearsheimeris – kartu su S. Waltu parašė knygą apie JAV užsienio politikos „iracionalumą“ lemiančią žydų lobistinę veiklą[113].

Apibendrinant galima teigti, kad konservatyviosios reakcijos atstovai ilgaamžę realizmo tradiciją tęsia tik iš dalies, nes iškraipo pagrindinius jos principus: i) savo teorijos *objektu* jie mano esant politiką, kaip probleminę kovą dėl viešpatavimo, *bet* daro dirbtinę perskyrą tarp vidaus ir tarptautinės politikos bei tarp galios ir galėjimo valdyti; ii) politinio veikėjo *elgesį* jie mato kaip galios išvestinę ir siekį viešpatauti, *bet* nesuvokia pačios to elgesio kilmės ir racionalumo ribų; iii) jie mini „tragediškas“ *pasekmes* ir karo neišvengiamumą, *bet* tiki, kad jas valstybės gali racionaliai suvaldyti savo naudai, t. y. pavergdamos kitus. Konservatyviosios reakcijos darbo-

p. 236–240. Be to, Mearsheimer, „Imperial by Design“, *The National Interest,* 2010 12 16.

113 Mearsheimer, Walt Stephen, *The Israel Lobby and U. S. Foreign Policy*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.

tvarkėje pagrindinę vietą turėjo užimti *racionalios valstybinės strategijos kūrimas nurodant, kaip* (o ne *ar) dalyvauti tarptautinėje kovoje*. Autentiškos tradicijos požiūriu šis siekis reiškė utopinius lūkesčius *mokslinėmis preskripcijomis* „tarnauti kunigaikščiui“. „Neracionali“ JAV ekspansija Vidurio Rytuose ir kituose žemynuose per NATO instrumentus juos empiriškai paneigė.

2.3.2. „Vidurio kelias“

Pirmoji nuokrypio nuo realizmo stadija ganėtinai nuosaiki, palyginti su antrąja – „vidurio keliu“. Jį lėmė abejonės, ar tikrai valstybės elgesys yra tiesioginė sisteminių materialiųjų aplinkybių išeiga[114]. Suabejoti paskatino Šaltojo karo baigtis, atvėrusi kompleksinę politikos priklausomybę nuo begalės veiksnių[115], pozicionuojamų skirtinguose struktūralizmo–individualizmo ir materializmo–idealizmo ontologinių ašių grafiko (ž. priedą) taškuose. Jų nepaisyti, kai neaiški tarptautinė sistema tapo ypač priklausoma nuo atskirų valstybių pasirinkimų, buvo nemadinga. Reikėjo kompromiso: į struktūralistinio materialistinio teorizavimo karkasą integruoti kitų analizės lygmenų bei idėjinės kilmės veiksnius. Šis „vidurio kelias“, pasirinktas daugelio šiandieninių realistų, paremtas liberalizmo prielaidų perėmimu[116], „atlaisvinant“ struktūrinės realizmo versijos varžtus.

Tai daroma dviem būdais[117] (iš čia – perskyra tarp vadinamųjų

---

114 Netgi struktūrinio puolamojo realizmo pradininkas Mearsheimeris, kad galėtų paaiškinti „neracionalią“ JAV užsienio politiką, naujesnėje savo studijoje buvo priverstas tirti valstybės užsienio politiką lemiančius veiksnius (Mearsheimer, Walt, *The Israel Lobby*).

115 Plg. Kissingeris, Englishas, Brownas, Zubokas, Petrova ir kt. Šaltojo karo pabaiga pavadinta skirtingų veiksnių „*varžybų lauku*“, kur skirtingi aiškinimai *susitinka ir vienas kitą papildo* (Petrova, „The End of the Cold War“, *European Journal of International Relations,* 2003, p. 9, 115–163, 138).

116 Plačiau Moravcsik, Legro, „Is Anybody Still a Realist?“, *International Security* 24 (2), 1999, p. 5–55.

117 Plačiau apie realizmo perskyras: Rose Gideon, „Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy“, *World Politics* 51 (1), 1998, p. 144–172; G. Brooks

gynybinio ir *neoklasikinio* realizmo vedinių). Pirmu atveju teigiama, kad struktūriniai materialieji veiksniai (anarchinė sistema, pajėgumų pasiskirstymas) leidžia aiškinti įprastinius tarptautinės politikos reiškinius ir valstybių užsienio politiką, tačiau priduriama, kad *kartais* matyti valstybių elgesio *anomalijos*. Tais atvejais reikia atverti „juodąsias dėžes“ ir tyrinėti valstybių revizionizmą lemiančius vidaus veiksnius. Neoklasikai žengia dar toliau. Jie pažymi, kad nėra aiškaus kriterijaus, pasakančio, kada ir kurio analizės lygmens veiksnius tirti (veikėjų elgesys *visada* priklauso tiek nuo sisteminių, tiek nuo vieneto lygmens aplinkybių). Dėl to vietoje „struktūros ***arba*** veikėjo analizės“ čia siūloma rinktis „struktūros ***ir*** veikėjo analizę“ (išryškinant *visuomet*[118] *įsiterpiančius*[119] kintamuosius).

Taigi „vidurio kelio“ pasirinkimai atrodo kaip bandymas sutaikyti neorealizmo moksliškumą su klasikinės realizmo tradicijos deskriptyviniu adekvatumu. Daugelio akimis, tai „natūralus, progresyvus“[120] realizmo paradigmos žingsnis į priekį ir kartu grįžimas prie turtingo realizmo tradicijos pasaulėvaizdžio, kuriuo pasižymėjo „klasikai Morgenthau, Kissinger, Wolfers“[121]. Tačiau iš tikrųjų tas „vidurio kelias“, kuris vadinamas perspektyvia realizmo teorinių studijų kryptimi[122], yra kelias tolyn *nuo* tradicinio realizmo.

Oficialia jo pradžia galima laikyti 1991 m. J. Snyderio veikalą „Myths of empire“[123]. Čia pirmąkart aiškiai atskirtas gynybinis ir

---

Stephen, „Dueling Realisms“, *International Organization* 51 (3), 1997, p. 445–77; Jeffrey W. Taliaferro, „Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited“, *International Security* 25 (3), 2000–2001.

118 Pollins Brian M. and Schweller Randall L., „Linking the Levels: The Long Wave and Shifts in U.S. Foreign Policy“, *American Journal of Political Science* 43 (2), 1999, p. 431–464.

119 Rose, p. 146–147.

120 Rathbun Brian, „A Rose By Any Other Name“, *Security Studies* 17, 2008, p. 294–321, 311.

121 Taliaferro Jeffrey W., Lobell Steven E., Ripsman Norrin M., *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy,* Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 7.

122 Schweller, „The Progressiveness of Neoclassical Realism“, p. 345–347.

123 Feng Liu, Ruizhuang Zhang, <http://cjip.oxfordjournals.org/content/1/1/109.full>, 2011 03 15.

„agresyvusis“ realizmas[124]. Konservatyvioji reakcija atsinaujinančių tarptautinių konfliktų šaltiniu laikė anarchinę struktūrą, „vertusią“ saugumo siekiančias valstybes kovoti dėl galios. O Snyderis šiai nuostatai prieštaravo. Pasak jo, tikėjimas, kad valstybės saugumas priklauso nuo ekspansijos, tėra „mitas“[125] ir „saviapgaulė“, sukurta verslo grupių ir valstybinių kartelių ideologiškai pateisinti ir legitimuoti agresyvią politiką. Maža to, mitas veiksiąs tik esant specifinei vidinei valstybės struktūrai, siejamai su savalaikiu industrializacijos procesu ir politine sistema. Sekdami Snyderiu, prieiname prie išvados, kad struktūra nėra savaiminė tarptautinio konflikto paskata, o „normalios“ demokratinės valstybės – tai tik apdairios saugumo siekėjos, suvokiančios, kad siekis viešpatauti baigtųsi „persitempimu“ dėl nepagrįstai padidėjančių sąnaudų ekspansijai ir galios pusiausvyros principo tarptautinėje politikoje veikimo.

Ši argumentuotė drastiškai iškreipė deskriptyvinius realizmo principus. Pradėta teigti, kad didžioji dauguma valstybių tėra *pakankamo* saugumo siekėjos, o politikos problemos galima išvengti, mat valstybių kovą lemia tik *nesusivokimai*, *nesusipratimai, neracionalumai*. Pasak S. M. Lynn Jones[126], gynybinis realizmas neatmeta taikaus *racionalių* valstybių sambūvio galimybės, jei būtų sudarytos tinkamos sąlygos. O realistu save laikantis B. Milleris visą knygą[127] skiria bendradarbiauti anarchijoje skatinančių aplinkybių paieškai.

Bene garsiausias gynybinio realizmo „optimistas“[128] yra Ch. L. Glaseris. Jis kalba apie kur kas mažiau konfliktišką anarchijos logiką ir parodo, kad, remiantis struktūrinio realizmo prielaidomis,

---

124 Snyder Jack, *Myths of Empire*, New York: Cornell University Press, 1991, p. 11–12.

125 Snyder, p. 1–2.

126 Jones Sean M. Lynn, „Review: Realism and America's Rise: A Review Essay“, *International Security* 23 (2), 1998, p. 157–182, 177–178.

127 Miller Bejamin, *When Opponents Cooperate*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2002.

128 Glaser Charles L., „Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help“, *International Security* 19 (3), 1994–1995, p. 50–90.

racionalių valstybių savigalbos išraiška dažnu atveju turėtų būti ne pavojingas varžymasis tarpusavyje ir agresyvi užsienio politika, o bendradarbiavimas ir ginklavimosi varžybų vengimas. Anarchinėje sistemoje didžiosios valstybės rūpinasi savo saugumu, tačiau racionaliausia jį užtikrinti išlaikant *status quo* ir gerai sutariant su kitais, užuot siekus pranašumo. Taip yra todėl, kad per didelės ambicijos parodytų blogas *valstybės intencijas* ir sukeltų balansavimo reakciją, kuri saugumo siekėjai nepriimtina. O negatyvios saugumo dilemų pasekmės, pavyzdžiui, ginklavimosi varžybos, kyla veikiau dėl nesusikalbėjimo, kai valstybės, nors ir nesiekdamos įsiviešpatauti, tiesiog nemoka įrodyti viena kitai savo gerų ir draugiškų ketinimų.

Pirmiau aptartus teorinius argumentus apie „suboptimalias" politikos pasekmes gerokai paįvairino realistų neoklasikų karta. Kartais teigiama, kad jie grįžta prie tradicinės realizmo sampratos, nes pabrėžia konfliktišką politikos būvį[129]. Tačiau iš tikrųjų, nors ir mėgaudamiesi skambiomis citatomis apie kovą dėl galios[130], jie vėlgi pripažįsta, kad anarchinė struktūra nedeterminuoja neišvengiamos konfliktinės tragedijos ir nepanaikina taikaus valstybių sugyvenimo galimybės[131]. Pavyzdžiui, J. W. Taliaferro aiškina, kad dėl anarchinės sistemos ir atitinkamų struktūrinių aplinkybių („structural modifiers") rinktis kovą dėl galios saugumo siekiančioms valstybėms per daug rizikinga[132]. Taigi, neoklasikų akimis, negatyvios tarptautinės pasekmės kyla veikiau dėl *įsiterpiančių* kintamųjų, t. y. valstybių

---

129 Iš dalies taip yra todėl, kad pavienių neoklasikų (R. Schwelleris ir F. Zakaria) teorijų prielaidos sutampa su puolamojo realizmo prielaidomis.

130 Žr. Zakaria Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role,* Princeton: Princeton University Press, 1999, p. 3, 19.

131 Net agresyvios valstybių politikos tyrinėtojas Schwelleris pripažįsta, kad revizionizmas yra ne loginė anarchinės sistemos išeiga, vieneto lygmens kintamasis (žr. *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest,* New York: Columbia University Press, 1997, p. 22–26.

132 Taliaferro, „Security Seeking under Anarchy", p. 136–141; jį pratęsia Brooks, pažyminti, kad geriau kalbėti ne apie konflikto *galimybes*, o *tikimybes*, kurios kartais per mažos, kad valstybei reikėtų sutelkti visą dėmesį į saugumo problemas (žr. Brooks, „Dueling Realisms").

racionalumą ribojančių vidaus veiksnių[133], kurie iškreipia tarptautinę taiką stabilizuojančios galios pusiausvyros veikimą. Neoklasikų realizmas yra savotiška „klaidų teorija“[134], parodanti, kodėl ir kada valstybės neadekvačiai reaguoja į sistemines paskatas ir sukaustymus, sukeldamos suboptimalias pasekmes. Neoklasikų devizas panašus kaip ir gynybinio realizmo: kadangi (tais atvejais, kai) valstybė neprisitaiko prie racionalių sistemos reikalavimų, „turėtume matyti [*ir atitinkamai taisyti – J. P.*] vidaus politiką ir idėjas kaip <...> iškreipiančius elementus“[135].

O tokių elemenų, kurie *ad hoc* principu išryškinti „vidurio kelio“ teorijose, yra be galo daug. Pasirodo, valstybių *elgesio* (ne)racionalumas ir (sub)optimalios tarptautinės *pasekmės* gali priklausyti nuo valstybės institucijų stiprumo, nuo valstybinių ideologijų[136], tapatybinių skirtumų[137], gynybinės ir puolamosios šalių ginkluotės santykio[138], geografijos bei gynybinės ir puolamosios strategijų pranašumų[139], valdžios centralizacijos, santykio su visuomene[140], kariuomenės angažuotumo, nacionalizmo, fašizmo apraiškų[141], klasi-

---

133 Rathbun, p. 312.

134 Schweller, „Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing“, *International Security* 29 (2), 2004, p. 159–201, 168. Schwelleris „klaida“ laiko valstybės nesugebėjimą racionaliai reaguoti į galios pasiskirstymo pasikeitimus, o tiksliau – arba nesugebėjimą balansuoti, arba per daug agresyvų balansavimą. Nors jis pats to neteigia, ši formuluotė faktiškai patvirtina tarp realistų gynybininkų ir neoklasikų įsitvirtinančią nuostatą, kad tarptautinė sistema nedeterminuoja konflikto, o šis tėra specifinių aplinkybių, kurias galima atsekti (ir kontroliuoti), padarinys.

135 Rathbun, p. 296, 310.

136 Talliaferro, „State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and Resource-Extractive State“, *Security Studies* 15 (3), 2006, p. 464–495.

137 Sterling-Folker Jennifer, „Neoclassical Realism and Identity: Peril Despite Profit Across the Taiwan Strait“, Taliaferro, p. 99–139.

138 Van Evera Stephen, „Offence, Defence and the Causes of War“, *International Security* 22 (4), 1998, p. 5–43; Walt Stephen M., *The Origins of Alliances,* Ithaca: Cornell University Press, 1987.

139 Glaser Charles L., „Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help“, *International Security* 19 (3), 1994.

140 Zakaria, *From Wealth to Power.*

141 Posen Barry R., „Nationalism, the Mass Army, and Military Power“, *International*

kinių liberalizmo nuostatų dominavimo[142], interesų takoskyrų, elito vienybės, polinkio rizikuoti[143], asmeninių savybių, troškimų, požiūrių į valstybės galią[144], nuo kartelizacijos ir demokratijos stokos[145], arba atvirkščiai – nuo jos pertekliaus[146] ar net nuo vyriausybės populiarumo bei rinkimų ciklų[147] ir t. t.

Tad štai kaip skamba „vidurio kelio“ strategija: pasirinkti *po kokį nors vieną* iš minėtų „struktūrinių modifikatorių“ arba valstybių vidaus veiksnių (arba jų derinį) ir „atskleisti“ to veiksnio savarankišką – kone lemiamą – poveikį „suboptimalioms“ politikos pasekmėms. Skirtingi realistai, siekdami originalumo, renkasi tirti vis naujus, „dar neištirtus“ elementus, o tai lemia, kad realizmo vardu pateikiami teoriniai tų pačių tarptautinės politikos įvykių priežastiniai aiškinimai yra nevienodi ir dažnai tiesiogiai vienas kitam prieštarauja. Bet tai niekam ir nerūpi, nes visi džiaugiasi vešančiu pliuralizmu[148]. „Vidurio kelio“ realistai „tirštai aprašo“ arba „testuoja“ pasirinktus „kintamuosius“ ir selektyviais empiriniais įrodymais „tvirtina“, kad būtent vienoks (ne kitoks) kintamasis yra esminis suboptimalių tarptautinių *pasekmių* atžvilgiu. O kartais prieinama ir prie išvados, kad tą kintamąjį reikia kontroliuoti užtikrinant valstybių užsienio politikos

---

Security 18 (2), 1993; Schweller Randall, „Neoclassical Realism and State Mobilization: Expansionist Ideology in the Age of Mass Politics“, Taliaferro et al., p. 227–251.

142 Dueck Colin, *Reluctant Crusaders,* Princeton: Princeton University Press, 2006.

143 Schweller, „Unanswered Threats“, p. 169.

144 Wohlforth William C., „Realism and the End of the Cold War“, *International Security* 19 (3), 1994–1995, p. 91–129.

145 Snyder, *Myths of Empire.*

146 Christensen Thomas J., *Useful Adversaries,* Princeton: Princeton University Press, 1996.

147 Gaubatz Kurt Taylor, „Election Cycles and War“, *The Journal of Conflict Resolution*, 35 (2), 1991.

148 Christensen Thomas J., Snyder Jack, „Progressive Research on Degenerate Alliances“, *The American Political Science Review* 91 (4), 1997, p. 919; Walt, „The Progressive Power of Realism“, p. 932; Schweller Randall, „New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition“, *The American Political Science Review* 91 (4), 1997, p. 927–930.

racionalumą ir taiką. Šitaip vyksta mokslinis progresas, šalinantis pamatinę – politikos – problemą.

Ironiška, kad bene tiksliausiai šią madą kadaise apibūdino klasikas Morgenthau, kurį šiandienė realistų karta, pati sau prieštaraudama, vis dar vadina autoritetu. Jis kalbėjo apie „stebuklingos formulės ieškotojus“, kurie, „kad pateiktų bent iš pažiūros mokslišku sprendimus, [...] buvo priversti supaprastinti tarptautinės politikos realybę ir pasikliauti tuo, kas vadintina ‘vienos priežasties metodu’“[149]. Morgenthau kalbėjo apie pokario liberalus, kurie, suabsoliutindami kokios nors *priežasties* reikšmę[150] valstybių (ne)racionalumui, neatsižvelgė į bendrą probleminę politikos, kaip kovos dėl valdžios, prigimtį ir faktą, kad konkreti jos išraiška ir pasekmės priklauso nuo begalinės vienas kitą iškreipiančių veiksnių visumos, o ne pavienių, žmogaus akiai pastebimų koreliacijų, kurias būtų galima suvaldyti.

„Jei esama padėtis mūsų netenkina, ieškokime jos priežasties, nes ją pataisius, viskas pasikeis, – taip Morgenthau apibūdino tarptautinės politikos disciplinierių credo, – tarsi nebūtų dėl ko iš esmės ir kovoti, o tik visad ką nors analizuoti, suprasti ir reformuoti.“[151] „Vidurio kelio“ tyrimų logika labai panaši. S. Van Evera pabrėžia, kad gebėjimas tarpvalstybinių konfliktų priežasčių įvairovę sutraukti į „vieną aiškią priežastį“[152] yra geros teorijos kriterijus. Be to, būtent

---

149 Plačiau apie „vienos priežasties metodą“ žr. Morgenthau, *Politika tarp valstybių*, p. 64–69.

150 „Galbūt ta vienintelė didžioji [karo] priežastis <...> yra feodalizmo likučiai? <...> Kitiems viso blogio <...> šaltinis buvo tarifai <...>. Dar kiti pasisako už slaptų sutarčių ir visos slaptos diplomatijos panaikinimą <...>. Galbūt visos socialinės blogybės kyla iš mūsų ekonominių dėsnių neišmanymo <...>. Kita vertus, socialinių negerovių šaknys galbūt glūdi bloguose kalbiniuose įpročiuose <...>. Kitiems labiau rūpi materialios priemonės. Juk ar ne visuose karuose kariaujama ginklais? <...> Visai neseniai buvo „atrasta“ ir tai, kad dėl karo iš tikro atsakingas valstybės suverenitetas. <...> mūsų eroje nuolat ieškoma tos mokslinės formulės, bet jai nepasiduodanti realybė šiandienos sprendimą vėl ir vėl paverčia rytojaus klaida“ (ten pat, p. 65–67).

151 Ten pat, p. 68.

152 Van Evera Stephen, „Offence, Defence and the Causes of War“, *International Security* 22 (4), 1998, p. 5–43, 7, 41; Van Everos išskiriama „viena priežastis“ yra *valstybininkų įsitikinimai dėl puolimo pranašumo prieš gynybą*.

tokia teorija teikia aiškias preskripcijas[153]: pašalinti negatyvią priežastį ir sumažinti grėsmę taikai. Su šia strategija sutinka dauguma kolegų: absoliutindami politinių *pasekmių* priklausomybę nuo kurio nors izoliuoto veiksnio ar jų derinio[154], jie rekomenduoja primityvius racionalesnio valstybių elgesio receptus, „o tai, kad vienas vaistas nedera su kitu, [jiems] nerūpi“[155].

„Didieji „vienos priežasties“ ir ją ištaisančios „mokslinės formulės“ medžioklės plotai – tarptautinė arena, o didysis medžioklės sezonas buvo du tarpukario dešimtmečiai“[156], – ši frazė puikiai tinka apibūdinti dabartinių „vidurio kelio“ realistų veiklą. Dabar vis daugiau tokių medžiotojų tiki turintys neprašaunantį ginklą – *supratimą, koks elgesys yra racionalus ar net visuotinai priimtinas.* Ši nuostata puikiai dera su dabartine amerikietiškos disciplinos darbotvarke ir šios disciplinos atstovų credo: formuoti optimalaus JAV *elgesio* ir netgi visuotinai priimtinų tarptautinės politikos *pasekmių* rekomendacijas.

„Vidurio kelio“ realistų preskripcijos JAV užsienio politikai ganėtinai įvairios, bet jas sieja viena nuostata: kartodami Carro įvardytą klaidą[157], JAV „viršenybės“ po Šaltojo karo idėją jie dažnai linkę matyti ne kaip vienalaikę amžinos viešpatavimo / paklusimo dilemos išeigą, o kaip galimybę optimaliai (iš)spręsti pačią politikos problemą. Bene iškalbingiausiai JAV padėtį pristato S. Brooks ir W. C. Wohlforth. Straipsnyje ir knygoje[158] apie vienpolio pasaulio stabilumą „realizmo“ argumentais įrodinėjama, kad beprecedentis JAV dominavimas tarptautinėje sistemoje gali būti ne tik ilgalaikis, bet ir sveikintinas, nes amerikiečių intervencionizmas minimizuoja

---

153 Ten pat.

154 Tang Shiping, „Taking Stock in Neoclassical Realism“, *International Studies Review* 11, 2009, p. 799–803, 802.

155 Morgenthau, *Politika tarp valstybių,* p. 66–67.

156 Ten pat.

157 Carr, p. 75–80.

158 Brooks Stephen, Wohlforth Williams C., *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton: Princeton University Press, 2008.

kovą dėl valdžios bei užtikrina stabilumą ir taiką[159]. Pasak Wohlfortho, nuo 1991 m. pagrindinis dalykas, kurį reikia paaiškinti, yra smarkiai išaugęs tarptautinis bendradarbiavimas, ne jo stygius. Taip yra dėl to, kad galios balansavimo tradiciją pastaruoju metu užgožė valstybių polinkis šlietis prie nepranokstamos Amerikos. Vienintelė „realisto“ preskripcija – įspėjimas, kad pasaulinei taikai grėsmę sukeltų JAV visuomenės nenoras „apmokėti“ sistemos stabilumo sąskaitas ir nepritarimas „racionaliai“ supervalstybės pareigai globaliai tvarkyti tarptautinės politikos procesą. Įdomu, kad Wohlfortho išskiriama galimo neracionalumo „priežastis“ (atsitraukimas) yra visiškai priešinga, pavyzdžiui, pirmiau aptartai Snyderio „priežasčiai“ (įtikėjimas klaidingu saugios ekspansijos mitu). Tačiau šiuos skirtumus nustelbia esminis „vidurio kelio“ realizmų panašumas: siekis rasti struktūrinius modifikatorius ir / arba vidaus veiksnius, trikdančius racionalų JAV *elgesį* ir optimalias tarptautinės politikos *pasekmes*. Klausimas, ar harmonizuojantis racionalumas išvis įmanomas, daugeliui naujųjų realistų nėra esminis, nes tai, ko jie ieško ir tikisi rasti, yra ne politinės išeitys, o išeitys iš politikos.

Pasak Snyderio, Amerika turi teisę racionaliai kištis į kitų valstybių reikalus ten, kur prireikia, išlikdama apdairi[160]. O apdairumo ribos ganėtinai lanksčios: tikima, kad kitos valstybės JAV viešpatavimo nemato kaip grėsmės ir amerikiečių valdžia yra visuotinės gerovės, sistemos stabilumo, taikos garantas[161]. Tiesa, matydami nesėkmingą JAV užsienio politiką Vidurio Rytuose, „realistai“ suskubo kritikuoti G. Busho doktriną ar net kaltinti neokonservatorius

---

159 Wohlforth William, „The Stability of a Unipolar World“, *International Security* 24 (1), 1999, p. 5-41, 23–27; „U. S. Strategy in a Unipolar World“, G. J. Ikenberry (sud.), *America Unrivalled*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2002, p. 98–118.

160 Snyder Jack, „The Crusade of Illusions“, *Foreign Affairs* 85 (4), 2006, p. 183–189.

161 Layne Christopher, „From Preponderance to Offshore Balancing“, *International Security* 22 (1), 1997, p. 86–124, 93–94. Layne priskirtinas konservatyviajai realizmo reakcijai: citatoje pateiktą Snyderio požiūrį jis pats kritikuoja.

imperializmu. Bet ši kritika pavėluota ir veikiau techninio lygmens. Pavyzdžiui, F. Zakaria kritikuoja JAV užmojus, tačiau dar 2003 m. pritarė invazijai į Iraką kaip sveikintinai iniciatyvai.

Kaip tiesiai šviesiai taria J. Snyderis, „*XXI a. realizmas negali reikšti niurzgėjimo apie siaurus nacionalinius interesus. Jis vis labiau turi reikšti paieškas įžvalgų, kuriomis <...> būtų pasiekta, kad liberalizmo projektas būtų veiksmingas*“[162]. Tas liberalų projektas turįs tapti išeitimi iš viešpatavimo / paklusimo dilemos. Pavyzdžiui, Friedbergas, Kroenigas, Snyderis (ir kt.) pateikia įžvalgas apie pozityvią vidaus „*liberalių*“ demokratinių politinių institucijų įtaką valstybių savivaržai ir taikai. Tačiau panašios nuostatos *de facto* neprieštarauja ir kitam diskursui – misionieriškam liberalizmui ir netgi „demokratiniam realizmui“. Kaip teigia J. Wolffas ir I. Wurmas, naujojo realizmo variacijos iš tiesų *gali*[163] būti suderinamos su liberalizmo ir demokratijos plėtros idėja kaip *racionaliu* užsienio politikos pasirinkimu. Štai Zakaria, vienoje knygoje išraiškingai pabrėžęs nesibaigiančią tarpvalstybinę kovą dėl įtakos[164], vėliau išreiškė tikėjimą, kad laipsnišką JAV pozicijų tarptautinėje politikoje nuosmukį kompensuos ryžtingas neoliberalizmo prekyboje ir politikoje globalizavimas ir pozityvi partnerystė su konkurentais, įskaitant Kiniją. Tam pritartų ir Lobell, tiriantis silpstančių hegemoninių galių iššūkius. Neoklasikas parodo, kad atviras hegemono konfliktas su kylančiomis galiomis įsiplieskia tada, kai potencialios varžovės nepakankamai „liberalios“, todėl jis pataria JAV savanoriškai pasitraukti iš nesvarbių trečiojo pasaulio regionų; nesibaiminti liberalių varžovų, drąsinti jų iškilimą; likusiuose kraštuose užimti griežtą poziciją skubinant *liberalių* galių įsitvirtinimą[165].

---

162 Snyder Jack, „Rushing to the Polls“, *straipsnis Walt tinklaraštyje*, <http://walt.foreignpolicy.com/posts/2010/07/26/rushing_to_the_polls>.

163 Wolff Jonas, Wurm Iris, „Towards a Theory of External Democracy Promotion“, *Security Dialogue* 42, 2011, p. 77–96, 82–83.

164 Zakaria, *From Wealth to Power.*

165 Lobell, *The Challenge of Hegemony*: *Grand Strategy, Trade and Domestic Politics,* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003, p. 14.

Panašios racionalių išeičių iš konfliktinio politikos būvio paieškos „vidurio kelio“ realistus paverčia tokiais pat utopistais, kokius tarpukario Didžiojoje Britanijoje kritikavo Carras. Ir ši tendencija stiprėja. Net Schwelleris, valstybinio *revizionizmo* tyrinėtojas, tiki negrįžtama tarptautinės politikos evoliucija ir „istorijos pabaiga“, kurią užtikrins ekonominis didžiųjų valstybių *racionalumas*[166]. O Glaseris neseniai išleido knygą „*Rational* Theory of International Relations“. Čia pateikiama „neoklasikinį ir gynybinį realizmą integruojanti teorija“[167], atskleidžianti, kokia valstybių karinė politika vadintina optimalia ir būtent kokiomis aplinkybėmis valstybėms (pvz., JAV ir Kinijai) būtų racionalu rinktis bendradarbiavimo strategiją. Glaseris pripažįsta, kad ši teorija veikiau *normatyvinė* ir nepasako, kaip iš tikrųjų elgiasi valstybės, nes jos dažnai „neracionalios“. Tačiau „realistas“ pabrėžia, kad jo argumentai vis tiek turi didžiulę preskriptyvinę vertę[168], mat atskleidžia, kaip siekti visuotinai optimalių tarptautinės politikos pasekmių. Išvada paprasta: Glaseris, kaip ir vis daugiau jo kolegų, klaidžioja ideologizuotuose „neracionalumų“ ieškojimuose, o savo atradimų vertę siekia stiprinti vartodamas „realizmo“ vardą.

Apibendrinant, „vidurio kelias“ paneigia kone visus pagrindinius ilgaamžės realizmo tradicijos principus. I) Probleminė politika tėra tik tariamas „vidurio kelio“ teorijų *objektas*, kurį iš tikrųjų pakeičia taikų tarptautinį sugyvenimą iškreipiančių aplinkybių paieška. II) Veikėjų *elgesys* laikomas ganėtinai priklausomu nuo galios, tačiau galingųjų viešpatavimas jau netapatinamas su silpnųjų pavergimu: valstybės gali rinktis savo užsienio politiką ar net rasti optimalių sugyvenimo būdų. III) Tarptautinės politikos trajektorija jau ne ciklinė ir „tragediška“, o progresyvi, evoliucinė: racionalumo metodu sie-

---

166 Schweller Randall, „Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful“, *Cambridge Review of International Affairs* 23 (1), 2010, p. 145–163, 160–161.

167 Glaser Charles, *Rational Theory of International Relations: The Logic of Competition and Cooperation,* Princeton: Princeton University Press, 2010, p. 14.

168 Ten pat, p. 179–180, 270.

kiama visuotinai priimtinų *pasekmių*. „Vidurio kelio“ reakcija – tai laipsniškas realizmo atmetimas paklūstant liberalizmo ideologijomis paremtai tarptautinių santykių disciplinos (tiksliau – „taikos studijų“) normatyvinei darbotvarkei. *Deskripcija*, kadaise buvusi realizmo šerdimi, tampa liberalistinių *preskripcijų* įkaite.

2.3.3. Radikalioji reakcija

„Vidurio kelias“ žymi realizmo ontologinę slinktį: nuo dirbtinių „waltziškų“ struktūralizmo ir materializmo prielaidų judama individualizmo ir idealizmo kryptimi (priedas). Ši kryptis nestebina, nes individualizmas / idealizmas visada buvo normatyvinės tarptautinių santykių disciplinos orientacija. Tyrimai rodo, kad liberalizmas kartu su giminingomis teorijomis iki 2000 m. įsigalėjo kaip pagrindinė prieiga[169]. Verta tik pridurti, kad teorinių alternatyvų liberalistinėms ideologijoms disciplinoje jau kurį laiką apskritai nebėra. Ganėtinai taiki Šaltojo karo pabaiga ir disciplinos bastiono JAV triumfas vienpoliame pasaulyje leido įsigalėti politikos suvaldomumo idėjai ir situacijai, kai „reformatoriai viską, ko ieško, randa moderniojo tarptautinio mąstymo ginklų arsenale“[170]. Amerikiečių akimis, tuo ginklu turi tapti *racionalistinis* keturių laisvių globalizavimas; europiečių akimis – *konstruktyvistinė* emancipacija iš globalių galios politikos diskursų. Realizmo „*vidurio kelias*“ – tai akademinis bandymas prisitaikyti prie *racionalistinio liberalizmo* diktatų JAV. O tai, kas toliau vadinama *radikaliąja* reakcija, yra paskutinė transformacijos stadija, žyminti realizmo tapsmą *konstruktyvistinio liberalizmo* išvestine Europoje.

Pastarojo projekto išeities taškas buvo realizmo tapatybės tyrimai. Vieniems autoriams vis dar atsekant įprastą realizmo sampratą

---

169 Walker Morton, „Re-Assessing the “Power of Power Politics” Thesis“, *International Studies Review* 7, 2005, p. 341–356.

170 Morgenthau, *Politika tarp valstybių*, p. 66.

pirmame idealistų ir realistų ginče[171], kiti ėmė sieti realistus klasikus su naujomis mokyklomis[172], aiškinti ginčo dirbtinumą[173] bei pačių „idealizmo“ ir „realizmo“ sąvokų propagandinę retorinę[174] konotaciją. Bet matyti ir tendencija, kai perinterpretuojant realistų klasikų veikalus kuriamos dar negirdėtos *realizmo* koncepcijos. Žingsnis, įgalinęs tokią „kūrybą“, buvo pareiškimas, kad visos tarptautinių santykių teorijos – tai tik daugiaprasmiai[175] naratyvai – medžiaga vis naujoms interpretacijoms. O jų turinys turįs atitikti laikotarpio madas[176]. Šitaip imta *savaip* „rekonstruoti realizmą“[177], *savaip* atverti „realizmo istoriją“[178] ir kurti naujas skambias realizmo sampratas (pvz., „sąmoningasis“[179], „odisėjinis“[180] realizmas ir t. t.). Bene žymiausias šios reakcijos atstovas M. C. Williamsas aiškiai įvardija takoskyrą tarp „vidurio kelio“ realistų ir „radikalų“: „neoklasikų troškimas praturtinti neorealizmą „klasikinės“ tradicijos įžvalgomis yra sveikintinas žingsnis link subtilesnių analizės formų. Tačiau <...> rimtai persvarsčius Morgenthau indėlį į klasikinį realizmą, pats neoklasikinis realizmas pasirodytų nepakankamas, nes *realizmo re-*

---

171 Ikenberry John, „Liberalism in a Realist World“, *International Studies* 46, 2009, p. 203–219.

172 Lebow Richard Ned, *The Tragic Vision of Politics,* Cambridge: Cambridge University Press, 2003; Griffith Martin, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation,* New York: Routledge, 1992.

173 Ashworth Lucian A., „Where are the Idealists in Inter-War International Relations?“, *Review of International Studies* 32, 2006, p. 291–308.

174 Beer Francis, Hariman Robert, sud., *Post-Realism: The Rhetorical Turn in International Relations*, Michigan: Michigan State University Press, 1996.

175 Molloy, *The Hidden History of Realism: A Genealogy of Power Politics,* p. 11.

176 Ten pat, p. 9–14, 49–50.

177 Murray Alstair, *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics,* Edinburgh: Keele University Press, 1997.

178 Molloy, *The Hidden History of Realism.*

179 Williams Michael C., *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge:Cambridge University Press, 2005.

180 Der Derian James, „A Reinterpretation of Realism: Genealogy, Semiology, Dromology“, Der Derian James (sud.), *International Theory: Critical Investigations*, New York: New York University Press, 1995, p. 363–396.

konstravimo projektą reikia išplėsti toliau už bet kokių neorealizmo paribių“[181].

Radikalioji reakcija yra ėjimas į *tiesioginę* priešpriešą su „mokslininiais“ realizmo „paradigmos“ vediniais, įsigalėjusiais nuo Waltzo teorijos pasirodymo[182]. „Laisvindami“ realizmo sampratą iš pirmo ontologinio kvadranto, radikalieji „realistai“ elgiasi teisingai (realizmas nėra vien materialistinių struktūralistinių prielaidų rinkinys[183]). Bet jų rekonstrukcijos iš principo *priešingos* deskriptyviniams realizmo principams. (Re)interpretacijas sieja įsitikinimas, kad klasikiniam realizmui išvis nebūdingos prielaidos, susijusios su būties konstantomis, ir kad *neapibrėžtumas* esąs vienintelė šio pasaulio duotybė. Tokiomis aplinkybėmis tiek realybė, tiek jos pažinimas yra socialiai konstruojami ir perkuriami produktai, o realizmas neva pateikia viziją, kaip tai turi atrodyti[184]. Kone visi radikalių realizmo interpretacijų autoriai pabrėžia glaudžias tradicijos sąsajas su *politikos*, *galios* ir *konflikto* dėmenimis, tačiau jų problematikai suteikia visiškai kitą prasmę. Pasak Murray, realizmas iš tikrųjų nepranašauja amžino *konflikto*[185]. Williamsas priduria, kad klasikinių realistų *politikos* samprata byloja pavojingą, tačiau pozityvių galimybių kupiną sritį[186]. Tą patį mano ir Molloy, aiškindamas, kad politikos valiuta *galia,* realizmo požiūriu, egzistuoja nuolatinėje dialektikoje su morale ir turi emancipacijos[187] potencialą. Pasirodo, pasaulyje, be materialiųjų ir vertybinių duotybių, tokie mąstytojai kaip Hobbesas, Morgenthau, Herzas (ir kt.) konstruoja *liberalų* pasaulėvaizdį (!), o galios politika

---

181 Williams, „Why Ideas Matter in International Relations“, *International Organization* 58 (4), 2004, p. 633–665, 660.

182 Molloy Sean, „Realism: A Problematic Paradigm“, *Security Dialogue* 34, 2003, p. 71–85.

183 Klausimas, kaip pozicionuoti realizmo tradiciją ontologijų grafike, vertas atskiro tyrimo. Šiame straipsnyje į jį atsakyti neketinama.

184 Williams, p. 6–9.

185 Murray, p. 192.

186 Williams, p. 117.

187 Molloy, p. 29–34.

tėra būdas užtikrinti moralinį laisvės nuo despotijos principą. Realizmas, kitaip tariant, „yra liberalizmo forma“[188], o pagrindinis jo postulatas – *moralinis* pusiausvyros principas, neleidžiantis despotams primesti pasaulio raidos vizijų ir vertybinių dogmų. Šitaip realizmo mąstytojai tarptautinę politiką *konstruoja* kaip savitarpio pakantumo terpę, kurioje pagrindinis imperatyvas – „atsakomybė prieš kitą“ ir politinė savivarža[189]. Kaip teigia Sylvestas: realizmas yra pozityvus liberalia ideologija grįstas projektas, kuriuo siekiama įtvirtinti *tvarką, progresą ir teisingumą tarptautinėje politikoje*. *Kryptį* jam rodo *liberalizmo* ideologija, o *pagrindą* duoda socialinio *konstruktyvizmo* prieiga[190].

Šios egzotiškos realizmo interpretacijos per pastaruosius dešimt metų tapo madinga tendencija. Ji unikali, nes pastoviųjų realizmo deskripcijų čia išvis nebelieka. *Konstruktyvistinės* interpretacijos retoriškai primena ganėtinai *pesimistinį* realizmo pasaulėvaizdį[191], bet tikrasis šių „realizmų“ impulsas – normatyvinė nuostata, jog *galima* sukonstruoti priimtiną tarptautinę politiką. Deskripcijos čia reikalingos tik mokantis iš klaidų ir keičiant tai, kas nepriimtina. Kitaip tariant, tikima, kad žinant „tragedijos“ tarptautinėje politikoje bruožus, ateityje juos galima apdairiai ištaisyti. Taigi radikaliosios reakcijos tekstai virsta ideologizuotomis preskripcijomis – naratyvais apie pasaulį, koks turėtų būti ir kaip jis turėtų būti kuriamas.

Nors iš pažiūros radikalioji reakcija apsiriboja bendro pobūdžio preskripcijomis, daugumoje darbų numanomai, o keliuose – atvirai apeliuojama į JAV užsienio politikos iššūkius po Šaltojo karo (ypač – politiką Vidurio Rytuose). Pavyzdžiui, S. Recchia[192] straips-

---

188 Williams, p. 10.

189 Williams, p. 165–166.

190 Sylvest Casper, „John H. Herz and the Resurrection of Classical Realism“, *International Relations* 22, 2008.

191 Williams, *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, p. 209.

192 Recchia Stefano, „Restraining Imperial Hubris: The Ethical Bases of Realist International Relations Theory“ 14 (4), 2007.

nyje pristato „tikrąjį“ realizmą, kurio tikslas – moraliniais pagrindais slopinti hegemono *hybris* vienpolėje sistemoje. Šiai realizmo misijai pritaria ir Williamsas, rodydamas, kuo pavojingai panašūs, bet kartu priešingi yra Morgenthau ir neokonservatorių teiginiai. A. S. Gorener „realizmas“ teigia, kad Amerikai užsienio politikoje[193] verčiau rinktis *moralios ir nuosaikios* užsienio politikos kursą. Net P. Lebow tukididiškos tragedijos sampratą konstruoja kaip etinę imperializmo ir JAV vienašališkumo kritiką[194], siūlančią „savivaržos“ imperatyvą kaip išeitį iš blogų politikos pasekmių.

Taigi trečioji realizmo transformacijos stadija žymi iškalbingą teorijų slinktį *idealizmo* link. Čia dominuoja išimtinai preskriptyviniai argumentai, pagrįsti moralizavimu. Kitaip tariant, „aukštyn kojomis“ apverčiama pagrindinių grynojo realizmo principų esmė. Politinę kovą dėl valdžios radikalioji reakcija mato kaip nepriimtiną *diskursyvinę* praktiką, kurią galima „perrašyti“ valingai paklūstant moraliniams pusiausvyros ir savivaržos principams. Tai tiesiogiai prieštarauja realizmo deskripcijai apie tyrimo *objektą* (I). Prieštaringai skamba ir tokių teorijų lūkestis, kad galią turintys politiniai kūnai savo *elgesį* gali suvaldyti paklusdami etiniams imperatyvams ir / arba liberalistinei pasaulėžiūrai: juk realizmo tradicijos požiūriu (II) *elgesio* laisvė tėra fikcija. JAV po Šaltojo karo, kaip ir Atėnai Tukidido laikais, negalėjo laisvai rinktis tolesnės užsienio politikos krypties. Saugumas – pirminis politinio kūno siekis – reiškia laisvę nepaklusti svetimai valiai, virstančią būtinybe primesti valią kitiems. JAV galia tapo savaimine kitų šalių reakcijos priežastimi. Amerikiečiai, norėdami ją išlaikyti, turi plėsti valdžios ribas (politikos dėsnis).

Šiandien galima retrospektyviai kalbėti apie negatyvius JAV „ekspansijos“ arabų šalyse padarinius ar net bandyti suvokti konkrečias

---

193 Gorener Aylin, „Revisiting Political Realism: Is There Room for Moral Considerations“, *International Studies* 39, 2002, p. 183–190.

194 Lebow Richard, *The Tragic Vision of Politics,* Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 360–389.

padarytas politines klaidas. Tačiau tai neleidžia spręsti, kad, pasirinkus kitą užsienio politikos kursą (pvz., izoliacionizmą), politiniai padariniai būtų buvę priimtinesni. Kaip byloja realizmo (III) *pasekmių* principas, politinių pasirinkimų, kurie būtų *apriori* teisingi, nėra. Hegemonai pasmerkti trokšti vienalaikės politinės sėkmės, siekdami *primesti savo valią kitiems*. Ilgainiui tai baigiasi aklais politiniais sprendimais ir pačiam hegemonui pragaištingomis pasekmėmis (psichologinis dėsnis). Bendrą tragedijos ciklą galima perprasti, bet tai nereiškia, kad galima mokytis iš „klaidų" ir išvengti jų ateityje[195]. Grynojo realizmo deskripcijos neigia politinio progreso galimybę.

Realizmo trijų stadijų kaitos po Šaltojo karo analizė atskleidė didėjantį teorijų nuokrypį nuo ilgaamžės tradicijos sampratos ir realistinio požiūrio į politinius procesus. Deskriptyvinius principus ir tragedijos pasaulėjautą keičia realizmo vardo siekiantys ideologiniai pasaulio politikos tvarkymo projektai.

Išvados

Šiame straipsnyje išgryninta politinio realizmo tradicijos *samprata*, atskleista kryptinga jos *kaita* po Šaltojo karo ir praktinės bei teorinės tų pokyčių *pasekmės*. Tyrimas leidžia formuluoti šias baigiamąsias tezes:

1. Politinis realizmas – ilgaamžė, aktuali teorinė tradicija, paremta trimis deskriptyviniais principais:

I. Apie objektą. Realizmo objektas – politika kaip kova dėl valdžios, kylanti iš progresą neigiančios žmogaus prigimties. Tarptautinėje arenoje keičiasi kovos mastas, o ne esmė. Peloponeso karai kartosis.

II. Apie elgesį. Universalus politinio kūno elgesio principas yra „Atėnų tezė": stiprybė didina valdžios būtinybę. Stiprieji vieš-

---

195 Rengger Nicholas, „Tragedy or Scepticism? Defending the Anti-Pelagian Mind in World Politics", *International Relations* 19, 2005, p. 321–328.

patauja tiek, kiek gali, nes saugumas ir noras viešpatauti neatskiriami.

III. Apie pasekmes. Politinės pasekmės, ypač susidūrus lygiavertėms jėgoms, sunkiai nuspėjamos, o ilgainiui tragiškos. Vienalaikei politinei sėkmei reikalingi sprendimai priartina rytojaus *nemesis*.

2. Realizmas neigia apriorinių preskriptyvinių principų vertę. Jie reiškia tarnystę kunigaikščiui ir nekeičia giluminių procesų krypties. Politika – ne mokslo, o intuicijos ir praktinės išminties dalykas.

3. XX a. klasikiniai realistai, užuot pateikę naują paradigmą, bandė atgaivinti ir aktualizuoti pirmiau išdėstytais principais paremtą ilgaamžę teorinę tradiciją naujame tarptautinės politikos kontekste.

4. Tradicijos tęstinumą pertraukė Waltzas. Sąmoningai iškreipdamas realizmo principus, jis pateikė išimtinai *tarptautinės* politikos teoriją, paaiškinusią tariamą dvipolės struktūros stabilumą Šaltojo karo *detente* laikotarpiu. Tačiau disciplinoje įsitvirtino netiksli neorealistinės teorijos interpretacija, kuri Šaltojo karo pabaigos kontekste *pakeitė realizmo teorinės raidos trajektoriją*: tai – Waltzo paradoksas.

5. Po Šaltojo karo prasidėjo trejopa realizmo transformacija – tariamų neorealizmo trūkumų taisymai:

5.1. *Konservatyvioji reakcija.* Tai struktūrinį puolamąjį realizmą atitinkantys vediniai, paremti nerealistiniu įsitikinimu, kad galima laikytis racionalių, t. y. pergalingų, politinės kovos strategijų.

5.2. *„Vidurio kelias“*. Tai gynybinio ir neoklasikinio realizmo vediniai, politinę kovą matantys tik kaip specifinių aplinkybių padarinį. Kadaise klasikų išjuoktu „vienos priežasties metodu“ jie ieško „racionalumą“ iškreipiančių veiksnių ar net visuotinai optimalių politikos problemos sprendimo būdų.

5.3. *Radikali reakcija.* Tai naujausios konstruktyvistinės (re)interpretacijos, kurios realizmą perkuria kaip preskriptyvinio mąstymo tradiciją, žyminčią moralines pasaulio politikos tvarkymo gaires.

6. Kiekviena stadija didina nuokrypį nuo tradicinių realizmo principų. Šiandienes realistines teorijas užvaldo disciplinoje vešančios racionalistinio ir / arba idealistinio liberalizmo ideologijos bei „savaime suprantamos“ preskripcijos apie pasaulį, *koks jis turėtų būti* (ir / arba politiką, *kokios reikėtų laikytis*).

Pateiktos išvados nereiškia, kad išsižadamas tradicinis realizmas yra absoliučiai teisingas arba kad teorinė kaita nepateisinama. Grynasis realizmas yra labai vienpusis mąstymas. Neigdamas veiksmo prasmę, ilgainiui jis pats paneigiamas žmogaus pasiekimų. Bet žinoti realizmo reikšmę būtina: juo negalima nei maskuoti ideologinių argumentų, nei įrodinėti praktinių preskripcijų „racionalumo“.

Realizmo principai leidžia teikti mažiausiai tris rekomendacijas tolesnėms studijoms: i) Probleminiu objektu derėtų rinktis politiką, kaip kovą dėl valdžios, ir atsisakyti „vidaus“ ir „tarptautinės“ politikos arba „karo“ ir „taikos“ perskyrų. Kova vyksta visais lygmenimis[196] ir yra neišvengiama, kad ir kokia būtų jos vienalaikė išraiška. Ją parodyti yra realisto priedermė. ii) Politinių veikėjų „išskirtinumo“, situacijų „unikalumo“ šaukiniai atmestini, o ideologijos, žadančios išlaisvinti iš politikos problemos, – klaidingos. Realistas gali atskleisti bendrus politikos pastovumus, o neišvengiamos[197] preskripcijos tėra subjektyvi tarnystė kunigaikščiui. iii) Pasekmių nenuspėjamumo nuostata byloja apie apriorinių principų bevertiškumą. Politikos tyrinėtojai gali rinkti, grupuoti, interpretuoti faktus, bet

---

196 „Uždraudus žudyti ir ribojant bet kokią kitą individualią ar kolektyvinę prievartą, kova dėl galios tampa civilizuotesnė. Tačiau jokios socialinės priemonės ir institucijos, įgalinančios alternatyvias tarpusavio varžymosi formas, kovos dėl galios nepanaikina. Tai tik civilizaciniai beribės nesuvaldomos kovos dėl galios brutalumo ir bjaurumo surogatai.“ (Morgenthau, *Politika tarp valstybių,* p. 238).

197 „<...> žmogaus protas <...> negali pažvelgti politikos tiesai į akis. Jis turi slėpti, iškraipyti, nuvertinti ir pagražinti tiesą, ir šis polinkis sulig vis didesniu individo įsitraukimu į politikos ir ypač tarptautinės politikos procesus tik stiprėja. Juk tik apgaudinėdamas save dėl politikos prigimties <...> žmogus kaip politinis gyvūnas gali patenkinamai sugyventi su pačiu savimi ir su kitais žmonėmis“ (ten pat, p. 36).

politines problemas sprendžia valstybininkai[198], kurie šiandien pernelyg dažnai kritikuojami „mokslinės“ išminties pagrindais.

Priedas. ***Realizmo transformacijos po Šaltojo karo***

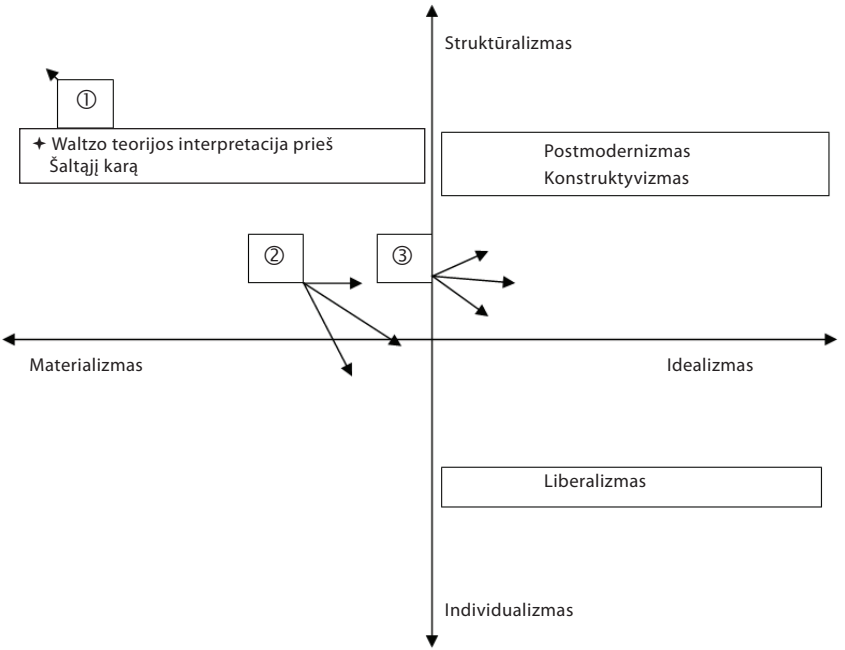

198 „[...] Sunku – jei apskritai įmanoma – atrasti istorikų ir politikos mokslininkų, kurie tuo pat metu galėtų būti ir puikūs valstybininkai, nes situacijose, kurias gaubia interesai ir emocijos, jie nesugeba pritaikyti profesinių žinių“ (Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics*, p. 212).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Ahrensdorf Peter J., „The Fear of Death and the Longing for Immortality: Hobbes and Thucydides on Human Nature and the Problem of Anarchy“, *The American Political Science Review* 94 (3), 2000, p. 579–593.

Arendt Hannah, *Tarp praeities ir ateities,* Vilnius: Aidai, 1995, p. 49–105.

Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations,* New Brunswick: Transaction Publishers, 2003 (1966).

Ashley Robert K., „The Poverty of Neorealism“, *International Organization* 38(2), 1984, p. 225–286.

Ashworth A., „Where are the Idealists in Inter-War IR?“, *Review of International Studies* 32, 2006, p. 291–308.

Badie Bertrand, „Realism Under Praise of a Requiem? The Paradigmatic Debate in International Relations“, *International Political Science Review* 22(3), 2001, p. 253–260.

Baldwin David A., „Neoliberalism, Neorealism and World Politics“, *Neorealism and Neoliberalism*, 1993.

Beer Francis, Hariman Robert (sud.), *Post-Realism: The Rhetorical Turn in International Relations*, Michigan: Michigan State University Press, 1996.

Brooks Stephen G., „Dueling Realisms“, *International Organization* 51 (3), 1997, p. 445–477.

Buzan Barry, „The Timeless Wisdom of Realism?“, Smith Steve, Booth Ken, Zalewski Maria (sud.), *International Theory: Positivism and Beyond,* Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Carr Edward Hallet, *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939,* London: Macmillan and Company Limited, 2001 (1939).

Christensen T., Snyder Jack, „Progressive Research on Degenerate Alliances“, *American Political Science Review* 91 (4), 1997.

Christensen Thomas J., *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947–1958,* Princeton: Princeton University Press, 1996.

Clausevitz Carl, *On War,* New York: Oxford University Press, 2007.

Cox Robert W., „Realism, Positivism, and Historicism“ (1985), *Approaches to World Order,* Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Der Derian James, „A Reinterpretation of Realism: Genealogy, Semiology, Dromology“, Der Derian (sud.), *International Theory: Critical Investigations*, New York: New York University Press, 1995, p. 363–396.

Doyle Michael, *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism,* New York: W.W. Norton and Company, 1997.

Donnelly Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Dueck Colin, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy,* Princeton: University Press, 2006.

Elman Colin, „Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?“, *Security Studies* 6 (1), 1996, p. 7–53.

Feng Liu, Ruizhuang Zhang, „The Typologies of Realism“, *The Chinese Journal of International Politics* 1 (1), 2006, p. 109–134.

Frankel Benjamin, sud., *The Roots of Realism,* Portland: Frank Cass and Company, 1996.

Frankel Benjamin, „Realism: Restatements and Renewal“, New York: Routledge, 1997.

Friedman Milton, „Essays in Positive Economics“, *The Methodology of Positive Economics“,* Chicago: Chicago University Press, 1953, p. 1–43.

Gaubatz Kurt Taylor, „Election Cycles and War“, *The Journal of Conflict Resolution* 35 (2), 1991.

Gilpin Robert G., „No One Loves a Political Realist“, *Security Studies* 5 (3), 1996, p. 3–26.

Glaser Charles L., „Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help“, International Security 19 (3), 1994–1995, p. 50–90.

Glaser Charles L., *Rational Theory of International Relations: The Logic of Competition and Cooperation,* Princeton: Princeton University Press, 2010.

Glaser Charles, „Will China's Rise Lead to War: Why Realism Does Not Mean Pessimism“, *Foreign Affairs,* 2011 04, <http://observerlhs-observations.blogspot.com/2011/03/glaser-will-chinas-rise-lead-to-war.html>, 2011 05 05.

Gorener Aylin Sekerr, „Revisiting Political Realism: Is There Room for Moral Considerations“, *International Studies* 39, 2002, p. 183–190.

Griffiths Martin, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation,* London: Routledge, 1992.

Guzzini Stefano, „The Enduring Dilemmas of Realism in International Relations“, *European Journal of International relations* 10 (4), 2004.

Guzzini Stefano, *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold,* New York: Routledge, 1998.

Haslam Jonathan, *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations Since Machiavelli,* London: Yale Univ. Press, 2002.

Hobbes Thomas, *Leviathan of the Matter, Forme & Power of a Common-wealth Ecclesiastical and Civill*, Oakeshott Michael (red.), New York: Touchstone, 1997.

Hobbes Thomas, „Translation of Peri tou Peloponnesiakou polemou“, Schlatter Richard Bulger (sud.), *Hobbes's Thucydides,* New Jersey: Rutgers University Press, 1975.

Hopf Ted, Gaddis L., „Getting the End of the Cold War Wrong“, *International Security* 18 (2), 1993, p. 202–210.

Hume David, *Traktatas apie žmogaus prigimtį,* Vilnius: Charibdė, 2007.

Ikenberry John, „Liberalism in a Realist World: International Relations as an American Scholarly Tradition“, *International Studies*, 2009.

Yaffe Michael D., „Realism in Retreat?“, *Perspectives on Political Science* 23(2), 1994, p. 79–89.

Jackson Robert, *Classical and Modern Thought on International Relations,* New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Jervis Robert, „Realism in the Study of World Politics“*, International Organization* 52 (4), 1998, p. 971–991.

Jones Sean M. Lynn, „Review: Realism and America's Rise: A Review Essay“, *International Security* 23 (2), 1998, p. 157–182.

Kapstein Etham, „Is Realism Dead: The Domestic Sources of International Politics“, *International Organization* 49 (4), 1995.

Keohane Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy,* Princeton: Princeton University Press.

Kirkland Paul E., „Nietzsche's Tragic Realism“, *The Review of Politics* 72, 2010, p. 55–78, 59.

Labs Eric J., „Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims“, *Security Studies* 6 (4), 1997, p. 1–49.

Layne Christopher, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present,* New York: Cornell University Press, 2006.

Lebow Richard Ned, *The Tragic Vision of Politics,* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Lebow Richard Ned, „The Long Peace, The End of the Cold War, and the Failure of Realism“, *IO* 48 (2), 1994, p. 249–277.

Legro Jeffrey W., Moravcsik Andrew, „Is Anybody Still a Realist?“, *International Security* 24 (2), 1999, p. 5–55.

Liu Feng, Zhang Ruizhuang, „The Typologies of Realism“, *The Chinese Journal of International Politics* 1 (1), 2006, p. 109–134.

Machiavelli Niccolo, *Discourses on Livy*, Mansfield Harvey C., Tarcov Nathan (vert.), Chicago: University Press, 1998.

Machiavelli Niccolo, *Il Principe,* Firpo Luigi (red.), Torino: Einaudi, 1961.

Mearsheimer John J., Walt Stephen, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.

Mearsheimer John J., „Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War“, *International Security* 15 (1), 1990, p. 5–56.

Mearsheimer John J., „Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part II)“, *International Relations* 20 (2), 2006, p. 236–240, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0041.pdf> (pdf byla; 2011 03 15).

Mearsheimer John J., „Imperial by Design“, *The National Interest,* 2010 12 16, <http://nationalinterest.org/article/imperial-by-design-4576?page=show>, 2011 03 15.

Mearsheimer John J., „The False Promise of International Institutions“, *International Security* 19 (3), 1995, p. 5–49.

Mearsheimer John J., „Reckless States and Realism“, *International Relations* 23, 2009, p. 241–256.

Mearsheimer John J., „The Future of American Pacifier“*, Foreign Affairs,* 2001 09, <http://www.univercidade.br/uc/cursos/graduacao/ri/pdf/textosesp/TheFutureAmericanPacifier.pdf>, 2011 03 15.

Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W., 2001.

Michael Williams, „Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics“, *International Organization* 58 (4), 2004, p. 633–665, 660.

Miller Benjamin, *When Opponents Cooperate. Great Power Conflict and Collaboration in World Politics*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2002 (1995).

Molloy Sean, *The Hidden History of Realism: A Genealogy of Power Politics,* New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Molloy Sean, „Realism: A Problematic Paradigm“, *Security Dialogue,* 2003, p. 34, 71–85.

Morgenthau H. J., *Scientific Man versus Power Politics,* Chicago: The University of Chicago Press, 1946.

Morgenthau H. J., *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos,* pataisė Kenneth W. Thompson, vert. Jaunius Petraitis, Vilnius: Margi raštai, 2011 (New York: McGraw-Hill, 1993 (1948)).

Murray Alstair, *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics,* Edinburgh: Keele University Press, 1997.

Niebuhr Reinhold, „Augustine's Political Realism“, Brown Robert Mcaffee (sud.), *The Essential Reinhold Niebuhr,* London: Yale University Press, p. 123–142.

Oakeshott Michael, *Religion, Politics and the Moral Life*, New Haven: Yale University Press, 1996.

Orwin Clifford, *The Humanity of Thucydides*, Princeton: Princeton University Press, 1994.

Petrova Margarita H., „The End of the Cold War: A Battle or Bridging Ground Between Rationalist and Ideational Approaches in International Relations?“, *European Journal of International Relations* 9, 2003, p. 115–163.

Pollins Brian M., Schweller Randall L., „Linking the Levels: The Long Wave and Shifts in U.S. Foreign Policy“, *American Journal of Political Science* 43 (2), 1999, p. 431–464.

Posen Barry R., „Nationalism, the Mass Army, and Military Power“, *International Security* 18 (2), 1993.

Rathbun Brian, „A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical Necessary Extension of Structural Realism“, *Security Studies* 17, 2008, p. 294–321.

Recchia Stefano, „Restraining Imperial Hubris: The Ethical Bases of Realist“. *International Relations Theory* 14 (4), 2007.

Rengger Nicholas, „Tragedy or Scepticism? Defending the Anti-Pelagian Mind in World Politics“, *IR* 19, 2005, p. 321–328.

Romilly Jacqueline, *Thucydides and Athenian Imperialism*, Oxford: Blackwell, 1963.

Rose Gideon, „Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy“, *World Politics* 51 (1), 1998, p. 144–172.

Rosenthal Joel H., *Righteous Realists: Political Realism, Responsible Power and American culture in the Nuclear Age*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1991.

Ruggie Johnn, „Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis“, *World Politics* 35, 1983.

Schmidt Brian C., *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, New York: State University of New York Press, 1998.

Schweller Randall L., „The Progressiveness of Neoclassical Realism“, Elman Colin and Elman Miriam Fendius (sud.), *Progress in International Relations Theory*, Cambridge: MIT Press, 2003, p. 311–347.

Schweller Randall, „Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful“, *Cambridge Review of International Affairs* 2010, 23 (1), p. 145–163.

Schweller Randall, „New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition“, *The American Political Science Review* 91 (4), 1997, p. 927–930.

Schweller Randall, „Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing“, *International Security* 29 (2), 2004, p. 159–201.

Schweller Randall, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest,* New York: Columbia University Press, 1997.

Snyder Jack, „Rushing to the Polls“, *straipsnis Walt tinklaraštyje,* 2010 07 26.

Snyder Jack, „The Crusade of Illusions“, *Foreign Affairs* 85 (4), 2006, p. 183–189.

Snyder Jack, *Myths of Empire*, New York: Cornell University Press, 1991.

Stephen G. Brooks, William C. Wohlforth*, World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeten: Princeton University Press, 2008.

Steven Lobell, *The Challenge of Hegemony*: *Grand Strategy, Trade and Domestic Politics,* Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003.

Strachan Hew, *The Dialectics of War,* Strachan New and Herberg-Rothe Andreas (sud.), New York: Oxford University Press, 2007.

Taliaferro Jeffrey W., „Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited“, *International Security* 25 (3), 2000.

Taliaferro Jeffrey W., Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy,* Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Talliafero Jeffrey W., „State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and Resource-Extractive State“, *Security Studies* 15 (3), 2006.

Tang Shiping, „Taking Stock in Neoclassical Realism“, *International Studies Review* 11, 2009, p. 799–803.

The International Institute for Strategic Studies *Military Balance*, 2010.

Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Hammond Martin (vert.), New York: Oxford University Press, 2009.

Thucydides, *The Peloponnesian War,* Warner Rex (vert.), London: Penguin Books, 1954.

Van Evera Stephen, „Offence, Defence and the Causes of War“, *International Security* 22 (4), 1998, p. 5–43.

Vasquez John A., *The Power of Power Politics: A Critique*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1983.

Vasquez John A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism,* Cambridge: University Press, 2004 (1999).

Viroli Maurizio, Įvadas į Machiavelli, *The Prince,* Bondanella Peter (vert.), X.

Walker Thomas C., Morton Jeffrey S., „Re-Assessing the “Power of Power Politics“ Thesis: Is Realism Still Dominant?“, *International Studies Review* 7, 2005, p. 341–356.

Walt Stephen M., *The Origins of Alliances,* Ithaca: Cornell University Press, 1987.

Walt Stephen, „The Progressive Power of Realism“, *The American Political Science review* 91 (4), 1997, p. 391–395.

Walt Stephen, „Why Alliance Endure and Collapse“, *Survival (The IISS Quaterly),* 1997.

Waltz Kenneth N., „America as a Model for the World? A Foreign Policy Perspective“, PS 24 (4), 1991, p. 667–670.

Waltz Kenneth N., „Kant, Liberalism, and War“, *The American Political Science Review* 56 (2), 1962, p. 331–340.

Waltz Kenneth N., „Realist Thought and Neorealist Theory“, *Journal of International Affairs* 44 (1), p. 21–37.

Waltz Kenneth N., „Reflections on Theory of International Politics: A Response to my Critics“, Keohane Robert (o. ed.), *Neorealism and its Critics,* New York: Columbia University Press, 1986, p. 329.

Waltz Kenneth N., „Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics“, p. 330–331.

Waltz Kenneth N., „Structural Realism after the Cold War“, *International Security* 25 (1), 2000, p. 5–41.

Waltz Kenneth N., „The Emerging Structure of International Relations“, *International Security*18 (2), 1993, p. 44–79.

Waltz Kenneth N., „The Origins of War in Neorealist Theory“, *Journal of Interdisciplinary History* 18 (4), 1988, p. 615–628.

Waltz Kenneth N., „The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better“, *Adelphi Papers,* 171.

Waltz Kenneth N., „Theory and International Politics: Conversation With Kenneth N. Waltz“, *Conversations with History*, *Institute of International Studies, UC Berkeley,* 2003, <http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Waltz/waltz-con5.html>, 2011 03 20.

Waltz Kenneth N., *Man, the State, and War,* New York: Columbia University Press, 1959 (1954).

Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979*,* p. 176–183.

Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979.

Waltz Kenneth W., „Interview with Kenneth Waltz: Conducted by Fred Halliday and Justin Rosenberg“, *Review of International Studies* 24, 1998, p. 371–386.

Williams Michael C., *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge: University Press, 2005.

Wohlforth William C., „The Stability of a Unipolar World“, *International Security* 24 (1), 1999, p. 5–41

Wohlforth William C., „U.S. Strategy in a Unipolar World“, Ikenberry G. J. (sud.), *America Unrivalled*, London: University Press, 2002, p. 98–118, <http://www.dartmouth.edu/~govt/docs/U.S.StrategyInAUnipolarWorld.PDF>, 2011 04 04.

Wohlforth William C., „Realism“,. Reus-Smit Christian, Snidal Duncan (sud.), *The Oxford Handbook of International Relations,* New York: Oxford University Press, 2008, p. 131–150.

Wolfers Arnold, „Power and Influence: The Means of Foreign Policy“, *Discord and Collaboration,* Baltimore: The J. Hopkins Press,1962.

Wolff Jonas, Wurm Iris, „Towards a Theory of External Democracy Promotion: A Proposal for Theoretical Classification“, *Security Dialogue* 42, 2011, p. 77–96, 82–83.

Wolhforth William C., „Realism and the End of the Cold War“, *International Security* 19 (3), 1994–1995, p. 91–129.

Wong Benjamin, „Hans Morgenthau’s Anti-Machiavellian Machiavellianism“, *Millenium – Journal of International Studies* 29, 2000.

Zakaria Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role,* Princeton: Princeton University Press, 1999.

SUMMARY

POLITICAL REALISM IN INTERNATIONAL RELATIONS: CONCEPTION AND MISCONCEPTIONS AFTER THE COLD WAR

Political realism is the major theoretic tradition in IR. But in contrast to the ever-growing variety of realist theories, one meets growing difficulties while trying to define the realistic approach to international politics. Contemporary theorizing in the name of "realism" marks the retreat from the basic assumptions inherent to the original tradition. This process has its immanent logic and important implications, and therefore must be analysed on its own terms.

The task of this paper is to reveal the relation between the core principles of the original tradition of realism and new theories of realism after the Cold War. In the first part, the works of historically most influential classical realists are examined. Careful analysis of the main descriptive and prescriptive elements in the theories of Thucydides, Machiavelli and Hobbes enables to reveal three common descriptive principles: (I) the *object* of realism is politics – the never-ending and diversiform struggle for power, rooted in man's will to power. (II) Political agents *behave* under Athenian thesis: power boosts their necessity to dominate. (III) Political *outcomes* are hardly predictable and eventually develop under the scenario of tragedy. The principles of pure realism deny the worth of abstract prescriptive reasoning. In the XXth century, these same principles were perfectly reflected in theories of Carr and Morgenthau. They both restored the old tradition and made it relevant in the age of "total" wars and nuclear weapons.

In the second part, misconceptions of realism after the Cold War are analysed. It is shown that the shifts in content of contemporary realist theories are path-dependent and rooted in "Waltz paradox". The paradox led to three different modes of realist enterprise: (i) conservative reaction; (ii) "middle way"; and (iii) radical reaction. These stages purport the gradually increasing deviation from the original descriptive principles of realism. *Conservative reaction* is based on a false assumption that states can follow *rational* winning strategies. *Middle-way* "realists" (mis)treat the political struggle for power only as an outgrowth of specific circumstances. More and more of them follow the liberal agenda, trying to find and neutralise the "irrational factors", and thereby secure the rational (universally acceptable) political outcomes. Finally, *radical reaction* means reconstruction of realism as an entirely prescriptive discourse and moral guidelines for peaceful accommodation and liberal political order.

The implications of these theoretical changes are exemplitied by discussing standard "realistic" explanations of US foreign policy after the Cold War. It is shown that none of today's "realist" approaches is realistic enough to grasp the operation of the principles once known to realism. The findings of this research challenge the false truths about the relation between political realism, scientific IR enterprise and political practice.